

ilahiyat akademi

Sayı: 20, 2024, 127-160.

Issue: 20, 2024, 127-160.

İslam Hukuk Tarihinde Fukahânın Mezhep Değiştirmesi

The Fuqaha's Change of Sect in the History of Islamic Law

Murat Nergis

Siirt İl Müftülüğü/ Siirt Provincial Office of Mufti

Siirt/Türkiye

murat_nergis@hotmail.com | ORCID: [0000-0002-7822-5520](https://orcid.org/0000-0002-7822-5520) | ROR ID: [007x4cq57](https://ror.org/007x4cq57)

Makale Bilgisi Article Information

Makale Türü Article Type

Araştırma Makalesi Research Article

Geliş Tarihi Date Received

29 Temmuz 2024 29 July 2024

Kabul Tarihi Date Accepted

5 Kasım 2024 5 November 2024

Yayın Tarihi Date Published

26 Aralık 2024 26 December 2024

İntihal Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımı ile taranmıştır. This article has been scanned with Turnitin software. No plagiarism detected.

İntihal tespit edilmemiştir.

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Murat Nergis). It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Murat Nergis).

CC BY-NC 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır. Licensed under CC BY-NC 4.0 license.

Nergis, Murat. "İslam Hukuk Tarihinde Fukahânın Mezhep Değiştirmesi". *İlahiyat Akademi* 20 (Aralık 2024), 127-160. DOI: [10.52886/ilak.1522942](https://doi.org/10.52886/ilak.1522942)

Nergis, Murat. "The Fuqaha's Change of Sect in the History of Islamic Law". *Theological Academia* 20 (December 2024), 127-160. DOI: [10.52886/ilak.1522942](https://doi.org/10.52886/ilak.1522942)

Atıf/ Cite as

Öz*

Hicri II. asırdan itibaren fukahâ arasında görüş ayrılıkları sistemli bir şekilde ortaya çıkmaya başlamış, bu durum mezheplerin kurumsal bir yapıyla teşekkül etmesine zemin hazırlamıştır. İslam hukuk tarihinde günümüze intikal eden ve etmeyen çeşitli mezhepler bulunmaktadır. Mezheplerin teşekkülünden sonra fukahâ belirli bir mezhebe tabi olmuş, gerek amelî yaşantısında gerekse fetva ve içtihatlarında bağlı olduğu mezhep çerçevesinde hareket etmiştir. Bununla birlikte zaman zaman fukahânın başlangıçta bağlı olduğu mezhebi bırakıp çeşitli sebeplerle başka mezhebe geçtiği de olmuştur. Tahâvî, İbn Hazm, Ebû Ya'lâ el-Ferrâ', Hatîb el-Bağdâdî ve Âmidî gibi fıkıh tarihinin en tanınan simaları mezhep değişikliğine giden fakihlerden sadece birkaçıdır. Bir mezhepten başka bir mezhebe intikalın şu iki durumda vacip olduğu belirtilmiştir: Birincisi fakih olan kişinin, bir mezhebin delillerinin daha makul olduğuna inanması halidir. Bu durumda o mezhebe geçmesi onun için vacip olur. İmam Şâfiî'nin, Mısır'a gittikten sonra Mâlikî mezhebine bağlı bölgedeki bazı fakihlerin ona uyup mezhebine intikal etmeleri bu duruma örnektir. İkincisi yeterli fikhî bilgiye sahip olmayan kişinin, delillerden ziyade bir mezhebin hükümlerini tatbik etmeyi kendisine daha kolay bulması halidir. Bu durumda da bu mezhebe geçmesi ona vaciptir.. Zira dört mezhepten herhangi biriyle amel etmek cahil kalmaktan evladır. Dolayısıyla belli bir düzeyde fıkıh bilgisine sahip olmayan bir Müslümanın veya fıkıh bilgisine sahip bir fakihin mezhep değiştirmesi tarihsel bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Fukahânın bağlı olduğu bir mezhepten başka bir mezhebe intikali, genellikle ilmî bir tartışmanın sonucunda, sosyal çevrenin etkisiyle, resmi ve idari makamlarda görev alma, göç edilen bölgede farklı mezhep mensubunun bulunmaması, talebinin hocasıyla anlaşamaması, vakıflardan menfaat umma, görülen bir rüya, bölgede yaygın olan mezhebe tabi olmanın avantajı, hocasının yönlendirmesi vb. sebeplere dayanmaktadır. Bunlardan başka müstakil başlık altında toplayamayacağımız; bir yakınının teşviki, yakın bir akrabasının mezhebinin değiştirmesi, mensubu olmadığı mezhebin fikhını okumasından dolayı gibi çeşitli sebeplerden dolayı da başka mezhebe intikaller olmuştur. Mezhep değiştiren fukahâ, çoğunlukla bugün de müntesipleri olan mezheplere intikal etmiştir. Zahirî mezhebi gibi bugün müntesipleri kalmamış mezheplere intikaller çok nadir vuku bulmuştur. Fukahânın müntesibi olduğu mezhepten başka bir mezhebe intikali, genellikle bir mezhepten diğer bir mezhebe intikal şeklinde olmuşsa da bazen de bir fakihin birden fazla mezhep değiştirdiği vakalar da görülmüştür. İşte bu makalede, tarihsel bir olgu olarak fukahânın mezhep değiştirmesi ele alınmıştır. Bu bağlamda fukahânın mezhep değiştirmesinin sebep ve sonuçları, tarih boyunca en çok hangi mezhebe geçiş olduğu ve mezhep değiştirmenin hangi yüzyıllarda yoğunlaştığı incelenmiştir. Çalışmanın sonunda dört temel fıkıh mezhebi içinde mezhep intikallerinin en canlı olduğu mezhebin Şâfiî mezhebi olduğunun ortaya çıkması bu çalışmanın en önemli sonuçlarından biridir. Fukahânın mezhep intikalinin yoğunlaştığı zaman diliminin hicrî 7-9. milâdî 13-14. yüzyıllar olması başka bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, İslam Hukuk Tarihi, Mezhep, Mezhep Değiştirme, Fukahânın Mezhep Değiştirmesi.

* Bu makale, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "İslam Hukuk Tarihinde Fukahânın Mezhep Değiştirmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir./ This article was produced from the master's thesis titled "Fuqaha's Changing of Sect" prepared at the Dicle University Institute of Social Sciences.

Abstract

From the 2nd century Hijri onwards, various disagreements began to emerge systematically among the fuqaha, and this situation paved the way for the formation of sects with an institutional structure. In the history of Islamic law, there are various sects that have transmitted to the present and have not. After the formation of the sects, the fuqaha became a follower of a certain sect, and explained their views within the framework of the sect to which they adhered, both in their practical life and in their fatwas and ijtihsads. However, from time to time, the fuqaha left the sect to which they were originally affiliated and switched to another sect for various reasons. Some of the most well-known figures in the history of fiqh, such as Tahāwī, Ibn Ḥazm, Abū Ya'lā al-Farrā', al-Khatīb al-Baghdādī, and Āmidī, are only a few of the jurists who changed sects. Transferring from one madhhab to another is obligatory in two cases: First: If the jurist believes that the evidence of the new madhhab is more reasonable, then it is obligatory for him to convert to that madhhab. An example of this situation is that after Imam Shafi'i came to Egypt, some of the faqihs in the region who adhered to the Mālikī madhhab followed Imam Shafi'i and converted to his madhhab. Second: If a person who does not have sufficient knowledge of jurisprudence finds it easier for him to apply the rulings of the new madhhab rather than the evidence, then it is obligatory for him to convert to the new madhhab, and it is forbidden for him to delay. This is because practicing with any of the four madhhabs is better than remaining ignorant. Therefore, the conversion of an ordinary Muslim who does not have a certain level of fiqh knowledge or a jurist with a certain level of fiqh knowledge to another sect is a historical phenomenon. The transfer of a faqih with a certain level of fiqh knowledge from one sect to another, which has emerged as a historical reality, is usually based on reasons such as the result of a scholarly debate, the influence of the social environment, taking office in official and administrative authorities, the absence of members of a different sect in the region of migration, the student's disagreement with his teacher, hoping for benefits from foundations, a dream, the advantage of being subject to the sect prevalent in the region and the guidance of his teacher, etc. Apart from these main reasons, there were also transfers to another sect due to various reasons that we cannot gather under a separate heading, such as the encouragement of a relative, a close relative changing his sect, and reading the fiqh of the sect to which he was not a member. The fuqaha who changed sects mostly transferred to sects that still have adherents today. Transfers to sects that have no followers today, such as the Zahirite sect, have been very rare. Although the transfer of fuqaha from one sect to another sect was usually in the form of a transfer from one sect to another sect, sometimes there were cases where a jurist changed more than one sect. At the end of the study, one of the most important results of this study is that among the four main fiqh sects, the Shafi'i sect is the one with the most vibrant sectarian transfers. Another result is that the time period in which the sectarian transfers of the fuqaha intensified was the 7th-9th centuries BC and the 13th-14th centuries AD.

Keywords: Fiqh, The History of Islamic Law, Sect, Change of Sect, The Fuqaha's Change of Sect.

Giriş

Hız. Peygamber'in vefatından sonra temelde Kur'an ve Sünnet naslarının yorumlanması etrafında başlayan fikhî ve fikrî ihtilaflar, ehl-i rey ve ehl-i eser şeklinde çeşitli gruplaşmaların doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu durum mezheplerin ilk nüveleri olarak kabul edilmiştir.¹ Nitekim daha sonraları Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Leys b. Sa'd (ö. 175/791), Evzâî (ö. 157/774), Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Şâfiî (ö. 204/820), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270/884), Ebû Sevr (ö. 240/854) ve Taberî (ö. 310/923) gibi fakihler etrafında oluşan ilim halkaları İslam hukuk tarihinde müstakil mezhep yapıları olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bunların bir kısmı günümüze intikal ederken, büyük çoğunluğu günümüze ulaşmamıştır.²

Mezheplerin kurumsal yapılarının tamamlanmasıyla fukahâ belirli bir mezhebe bağlanmış, bağlı olduğu mezhebin temel usul ve ilkeleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. İslam hukuk tarihinde fukahânın çeşitli sebeplerle bağlı olduğu mezhebi bırakıp başka bir mezhebe geçmesi de vuku bulmuştur. Aralarında Tahâvî (ö. 321/933), İbn Hazm (ö. 456/1064), Ebû Ya'lâ el-Ferrâ' (ö. 458/1066), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071), Âmidî (ö. 631/1234), Molla Gürânî (ö. 893/1488) ve İbn Âbidîn'nin (ö. 1252/1836) bulunduğu fıkıh tarihimizde belirli bir üne sahip pek çok fakih bağlı olduğu mezhebi bırakarak farklı mezheplere geçmiştir. Dolayısıyla ammî olan bir Müslümanın veya belirli bir fıkıh bilgisine sahip fakihin mezhep değiştirmesi tarihsel bir realitedir.

Çalışmaya kaynaklık eden eserler tabakât ve tarih kitaplarıdır. Bu çerçevede Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ'sı*, Hatîb el-Bağdâdî'nin *Tarihu Bağdad Medinetü's-Selâm'ı*, İbnü'l-İmâd'ın (ö. 1089/1679) *Şezerâtu'z-Zeheb'i*, İbn Hallikân'ın (ö. 681/1282) *Vefeyâtu'l-'Ayân'ı*, Kehhâle'nin (ö. 1987) *Mu'cemu'l-Müellifin'i*, Zîrîklî'nin (ö. 1976) *el-'Alâm'ı* ve TDV *İslam Ansiklopedisi'nin* ilgili maddeleri makaleye temel oluşturan kaynaklardır. Ayrıca Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *Cezîlü'l-mevâhib fi ihtilâfi'l-mezâhib* adlı eseri, son bölümünde "Faslün fi'l-intikâli min mezhebin ilâ mezhebin" başlığı altında kısa da olsa müstakil bir başlık olarak konu işlendiğinden çalışmamızın temel kaynakları arasındadır. Bu eserlerde yer alıp, tarihi gerçeklere uygun olmayan veya kimi abartılı övgü veya yergi içeren bilgiler dikkate alınmamıştır. Makalede okuyucuya örneklik oluşturması bakımından tespit edebildiğimiz kadarıyla mezhep değiştiren fakihlerin isimlerine de yer verilmiştir. Makalede bu isimlerin zikredilmesi, bir örneklik oluşturması ve mezhep değiştirmenin fıkıh tarihimizde karşılaşılan bir hadise olduğunun ortaya konulması bakımından önemlidir. Makalede vurgulanmak istenen husus, mezhep değiştiren fukahânın kimliği, sayısının azlığından veya çokluğundan ziyade tarihi bir gerçeklik olarak fukahânın çeşitli sebeplerle bağlı olduğu mezhebi bırakıp bir başka mezhebe geçmesidir.

¹ M. Esad Kılıçer, *İslam Fıkıhında Rey Taraftarları* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1975), 31-38.

² Hayreddin Karaman, "Fıkıh Mezhepleri", www.hayrettinkaraman.net (Erişim 14 Eylül 2021)

1. Mezhep Kavramı ve Mezheplerin Teşekkülü

1.1. Mezhep Kavramı

Mezhep kelimesi sözlükte zehebe fiilinin “mimli mastar, ism-i zaman ve ism-i mekân” kalıbı olarak “gitmek, gidilecek zaman ve gidilecek mekân” anlamlarına gelmektedir. İstilahî bir kavram olarak ise “dinin aslî veya fer’î hükümlerinin dayandığı delilleri bulmakta ve bunlardan hüküm çıkarıp yorumlamakta otorite sayılan âlimlerin ortaya koyduğu görüşlerin tamamı veya belirledikleri sistem” şeklinde tanımlanabilir.³

1.2. Mezheplerin Teşekkülü ve Gelişimi

Ehl-i hadis ve ehl-i rey şeklinde başlayan ilk fikhî ihtilaflar, mezheplerin doğuşuna zemin hazırlamıştır. II./VIII. yüzyılın ortalarından itibaren fikhî kavramlar ve meseleler üzerinde kapsamlı çalışmalar yapan Ebû Hanîfe, Süfyân es-Sevrî, Leys b. Sa’d, Evzâî, Mâlik b. Enes, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Dâvûd ez-Zâhirî, Ebû Sevr ve Taberî gibi pek çoğu sonraları kurucu imam olarak adlandırılacak fukahâ etrafında çeşitli ilim halkaları oluşmuş, bu ilim halkalarının adeta durgun suya atılan taşın dalga dalga halkalar çıkarması gibi etki alanları genişleyerek yayılmıştır. Ancak belirli bir hoca etrafında oluşan bu oluşumların bütünü sonraki dönemlerde mezhep yapısını tamamlayamamışlardır. Bu oluşumlar içinde Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri IV./ X. yüzyıldan günümüze kurumsal bir yapı olarak varlığını sürdürürken Süfyân-ı Sevrî, Leys b. Sa’d, Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814) ve İshak b. Râhûye (ö. 238/853) gibi müçtehitler etrafında oluşan ilim halkaları sonraki nesillere intikal edemediğinden mezhep hüviyetini almamışlardır. Bununla birlikte Zâhiriyye, Evzâiyye ve Taberiyye gibi mezhepler II./VIII. yüzyılda geniş fıkıh halkalarına sahip olmalarına ve dar sınırlar içinde de olsa belirli Müslüman topluluk ve coğrafya üzerinde nispeten etki etmelerine rağmen çeşitli sebeplerle günümüze intikal edememişlerdir.⁴

İslam hukuk tarihinde mezheplerin yayılmasına ve gelişmesine etki eden pek çok faktör bulunmaktadır. Malum olduğu üzere fıkıh ilmi, tefsir ve hadis gibi salt teorik yönü bulunan bir ilim olmanın ötesinde İslam toplumunun hukuk sistemine karşılık gelmektedir. İslam devletleri uygulamada hukukî istikrar ve güveni sağlamak amacıyla belirli bir mezhebi esas almışlar, başta adlî teşkilat olmak üzere eğitim vb. kurumlarda belirli bir mezhep müntesiplerini öncelmişlerdir. Benzer bir durum bazı vakıf vb. menfaatlerin belirli bir mezhep lehine şart koşulmasında da

³ Muhammed b. Muhammed b. Abdürrezzak el-Murteâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arus min cevâhiri'l-kâmus* thk. Abdülmecid Katâmiş (Kuveyt: et-Turâsu'l-'Arabî, 1422/2001), 39/211-212-216; Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrim b. Manzur, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1998), 5/92; İbn Manzur, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1998), 1/393; İlyas Üzüm, “Mezhep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/526.

⁴ Ferhat Koca, “Mezhep”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/539.

yaşanmıştır. Bu tür pozitif ayrımcılıklar, mezheplerin gelişim seyrine ve müntesiplerinin sayısının artmasına doğrudan yansımıştır. Nitekim Suyûtî'nin aktardığına göre birisi hocası Muhyiddin Kâfiyecî'nin (ö. 879/1474) yanına gelerek Şeyhûniyye Meşihatlığında bir görev talebinde bulunmuş, Kâfiyecî de o kişiye hangi mezhebe mensup olduğunu sorunca görev talebinde bulunan kişi "benim mezhebim ekmek ve yemektir (Mâ Mezhebuke? Mezhebî: Hubzun ve taâmun) şeklinde cevap vermiştir.⁵ Bu örnekte görüldüğü üzere maişet vb. gaileler bir taraftan mezheplerin yayılmasında, diğer taraftan da konumuz açısından kişilerin veya fukahânın mezhep değiştirmesinde bir şekilde etkili olmuştur.

2. Tarihsel Bir Olgu Olarak Mezhep Değişirme

2.1. Mezhep Değişirme Konusunda Fukahânın Görüşleri

Bir Müslümanın bağlı olduğu mezhebten başka bir mezhebe intikali tarihi bir realitedir. Zira bu konuda genel olarak olumsuz bir görüş serdedilmemiştir. Konuyla ilgili görüşlerde daha ziyade mezhep değiştiren kişinin fikhî bilgisi dikkate alınmıştır. Suyûtî'nin aktardığına göre Râfiî (ö. 623/1226) ve Nevevî (öl. 676/1277) başka mezhebe intikali caiz görmüşlerdir. Hatta Nevevî, mukallit kişinin geçeceği mezhebin hükümlerini daha iyi öğrenmesi imkânının bulunması durumunda, geçişin cevazdan öte vacip olduğunu belirtmiştir.⁶

Konuyla ilgili Suyûtî'nin görüşü, meselenin dünyevî veya dinî sebeplerden kaynaklanmasına ve mezhep değiştirecek kişinin fakih veya mukallit olmasına göre şekillenmektedir. Fikhî bilgisi yeterli olmayan kişinin mezhep değiştirmesi bir göreve gelmek, idarecilere yakın olmak veya bir rütbe edinmek gibi dünyevî amaçlıysa bunun hükmü "*Ümmü Kays Muhaciri*"⁷ kapsamındadır. Çünkü işler

⁵ Abdurrahman Celâlüddin es-Suyûtî, *Cezîlü'l-mevâhib fi ihtilâfi'l-mezâhib* (Kahire: Dâru'l-İtisâm, 1989), 42; *أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ شَيْخَنَا الْعَلَمَاءَ الْكَافِيَّ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى مَرَّةً يَكْتُبُ لَهُ عَلَى قِصَّةٍ تَعْلِيمًا بِوَلَايَةِ أَوَّلِ وَظِيْفَةٍ تَشْعُرُ بِالشَّيْخُونِيَّةِ فَقَالَ لَهُ: مَا مَذْهَبُكَ* *فَقَالَ: مَذْهَبِي خُبْزٌ وَطَعَامٌ يَغْنِي وَظِيْفَةٌ*. Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Ukûdû'd-durriyye fi tenkîhi'l-fetâva'l-hâmidîyye* (Beirut: Dâru'l-Marife, ts.), 7/412.

⁶ Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şerif en-Nevevî, *Ravdatü't-tâlibîn ve umdetü'l-müftîn* (Beirut: Mektebu'l-İslâm, 1405), 11/108; Suyûtî, *Cezîlü'l-mevâhib fi ihtilâfi'l-mezâhib*, 41.

⁷ Hadis literatüründe "niyet hadisi" olarak maruf ve meşhur olan bir hadis bulunmaktadır. Hadisin metni şu şekildedir: "Ameller niyetlere göredir. Herkese sadece niyetinin karşılığı vardır. Kimin hicreti Allah ve Resulü içinse, hicreti Allah ve Resulü'dür. Kim de hicreti erişeceği bir dünyalık veya evleneceği bir kadından dolayı ise, onun hicreti de hicretine sebep olan şeydir." Bu hadiste Hz. Peygamber'in isim zikretmeksizin söz ettiği evlilik durumu, sahabe-i kiramdan Ümmü Kays binti Mihsan'a (r.anha) atıfıdır. Rivayete göre Müslümanlar Mekke'den Medine'ye hicret edecekleri zaman Ümmü Kays'a âşık olup onunla evlenmek isteyen bir adam varmış. Ümmü Kays bu adamın kendisiyle evlenebilmesi için Müslüman olmasını ve kendisiyle birlikte Medine'ye gelmesini şart koşmuş. Fakat adam alışık olduğu çevresini bırakmak istemediğinden başlangıçta Medine'ye gitmemiş ancak aşk ateşi her geçen gün kendisini yanıp tutuşturunca Medine'ye gitmek durumunda kalmış ve sonunda Müslüman olarak Ümmü Kays'la evlenmiş. İşte Hz. Peygamber'in hadiste atıfta bulunduğu ve literatürümüzde "Muhacir-i Ümmü Kays" olarak bilinen olay bu şekildedir.

maksatlara, ameller de niyetlere göredir.⁸ İbn Âbidîn tarafından Tatarhâniyye'den yapılan bir nakilde kişinin dünyevi bir amaç uğruna mezhep değiştirmesi te'dip ve ta'zir gerektiren olay kapsamında değerlendirilmiştir. Dünya menfaati veya zevki için mezhebini hafife alıp terk eden kişi hakkında anlatılan şu olay, mezhep değiştirmede hassas davranılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ebû Bekr Ahmed b. İşhâk el-Cüzcânî el-Bağdâdî (III./IX. yüzyıl)⁹ zamanında Hanefî mezhebine bağlı bir kişi, hadis ehlinden birinin kızını istemiş, kızın babası "Ancak kendi mezhebini bırakıp, imamdan sonra Fatıha'yı okur ve namaz intikallerinde ellerini kaldırırsan (yani şâfiî mezhebine uyarsan) kızımı sana veririm." demiştir. Damat adayı bunu kabul etmiş, kızla evlenmiştir. Konu Ebû Bekir el-Cüzcânî'ye sorulunca başını öne eğerek: "Bu nikâh câizdir. Ancak o kişinin ölüm anında imansız gitmesinden korkarım. Çünkü kendisince hak olan mezhebini hafife almış, şehvet uğruna bir kadın için terk etmiştir." şeklinde cevap vermiştir.¹⁰ Aynı şekilde sadece dünyevî kaygılarla Hanefî mezhebinden şâfiî mezhebine geçen kişinin zem edilen günahkâr olduğu ve te'dip ve ta'zir ile cezalandırılması gerektiği ifade edilmiştir.¹¹ Yine mezhebini hafife alarak, onu önemsemeyen, Hanefî mezhebinden şâfiî mezhebine intikal eden kişinin şehadetinin kabul edilmeyeceği literatürde yer almaktadır.¹² Bu durum Hanefî mezhebinden şâfiî mezhebine intikal etmeye özgü olmayıp, meşru bir gerekçe olmadan mezhebini değiştiren herkesi kapsamaktadır.¹³ Suyûtî'ye göre fakih kişinin dünyevi gâilelerle mezhebini bırakarak bir başka mezhebe geçmesi şer'î ahkâmı hafife almak anlamına geleceğinden tahrim hükmündedir.

Farklı bir mezhebe intikal, dinî endişelerden kaynaklı ise iki durum söz konusu olur. Birincisi, kişi fakih ise ve yeni geçeği mezhebin delillerinin daha makul olduğuna inanyorsa o mezhebe geçmesi vaciptir. İmam şâfiî'nin Mısır'a gitmesinden sonra bölgedeki fakihlerin orada baskın olan Mâlikî fikhını bırakıp İmam şâfiî'ye uymaları bu duruma bir örnektir. İkincisi, kişi yeterli fikhî bilgiye sahip değilse delillerden ziyade yeni geçeği mezhebin hükümlerinin tatbikinin kendisi için daha kolay olması durumunda aynı şekilde yeni mezhebe geçmesi vaciptir. Hatta bu durumda yeni mezhebe geçişini, geciktirmesinin haram olduğu belirtilmiştir. Çünkü dört mezhepten herhangi birine göre amel etmek cahil kalmaktan evladır.¹⁴

Benzer görüşleri Mâlikî fakih Ebû'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ el-Venşerîsî (ö. 914/1508) de zikretmiştir. Ebû'l-Abbâs el-Kubbâb (veya Kubâb) isimli bir fakih ona

⁸ Suyûtî, *Cezilü'l-mevâhib fi ihtilâfi'l-mezâhib*, 40.

⁹ Metin Yurdağur, "Cüzcânî, Ebû Bekir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 8/97.

¹⁰ Muhammed Emin b. Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr ala'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1992), 4/80.

¹¹ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr ala'd-Dürri'l-muhtâr*, 4/80.

¹² İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr ala'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/481.

¹³ İbn Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr ala'd-Dürri'l-muhtâr*, 5/481.

¹⁴ Suyûtî, *Cezilü'l-mevâhib fi ihtilâfi'l-mezâhib*, 42-43.

bir mezhepten farklı bir mezhebe intikalinin hükmünü sormuş, Venşerîsî de Âmidî ve İbn Hâcib'ten yaptığı nakillerle genel olarak cevazı yönünde görüş belirtmiştir.¹⁵

Bir mezhep mensubunun, bir meselede farklı bir mezhebin hükümlerini taklit etmesi ile bağlı olduğu mezhebi tamamen bırakarak başka mezhebe geçmesi ayrı şeylerdir. Taklit, kişinin bir mezhebe bağlıyken, bir meselede başka bir mezhebin görüşüne göre hareket etmesidir. Bir mezhebe intikal, kişinin fıkıhın bütün hükümlerinde bağlı olduğu mezhebi bırakıp, bütünüyle başka bir mezhebin hükümlerine tabi olmasıdır. Taklidi, âmmî olan bir Müslüman yapabileceği gibi, mezhebinde müçtehit olan fakih de yapabilir. Hanefî mezhebinin büyük müçtehitlerinden Ebû Yusuf (ö. 182/798), bir hamamda aldığı gusül ile Cuma namazını kıldırıktan sonra kendisine, hamamın havuzunda bir farenin öldüğü bilgisi verilince, kendi mezhep görüşüne göre sahih olmayan o ibadeti, "Medine fukahâsının 'su iki kulleye ulaşınca necaset taşımaz' görüşünü alırız" demek suretiyle başka mezhebi taklit etmiştir.¹⁶ Ayrıca sadece her mezhepten en kolay hükmü almak şeklindeki bir davranışın da (elinden kan akan ve eli bayana dokunan kişinin abdestliyim demesi gibi) uzun asırlar boyunca belirli bir disiplin içinde oluşmuş mezhep hükümlerini ihlal anlamına geleceğinden, kişiyi fâsık yapacağı ve o kişinin şahadetinin kabul edilmeyeceği belirtilmiştir.¹⁷ Süleyman et-Teymî de bu durumu "Her âlimin ruhsatıyla amel edersen, şerrin bütünü kende toplamış olursun."¹⁸ şeklinde ifade etmiştir.

2.2. Fukahânın Mezhep Değiştirmesinin Sebepleri

Yukarıda ana hatlarıyla meşru bir gerekçeye dayanan mezhep intikaline âlimlerin cevaz verdiği ifade edilmişti. Bu başlık altında ise tespit edildiği kadarıyla fıkıh tarihinde fukahânın hangi gerekçelerle mezhep intikalini gerçekleştirdikleri ele alınacaktır.

2.2.1. Delile Bağlılık

Fukahânın mezhep değiştirmesine etki eden önemli sebeplerden biri, fakihin herhangi bir konuda yaptığı inceleme sonucunda diğer mezhebin konuyla ilgili delillerinin bağlı olduğu mezhebden daha sağlam olduğuna kanaat getirmesidir. Bu şekilde mezhep değiştiren fakihler arasında en bilinen örnek İbn Hazm (ö. 456/1064) adıyla bilinen Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî'dir. İbn Hazm başlangıçta Endülüs'te yaygın olan Mâlikî fıkıhıyla amel

¹⁵ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ el-Venşerîsî, *el-Miyar'il-murib ve'l-câmiu'l-muğrib an fetâvâ ulemâ-i İfrikiyye ve'l-Endülüs ve'l-Mağrib* (Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1981), 12/46-47.

¹⁶ İbn 'Âbidîn, *Reddu'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*, 1/189; Nu'man b. Mahmûd el-Âlusî, *Celâu'l-ayneyn bi-muhâkemeti'l-Ahmedeyn* (Beyrût: Mektebetü'l-Asriyye, 2006), 186.

¹⁷ Ali b. Nayif eş-Şuhûd, *el-Hulâsatu fî esbâb-i ihtilâfi'l-fukahâ* (Beyrut: y.y. 2008), 53.

¹⁸ Şeyh Ali Venîs, *Hükmi'l-intikali beyne'l-mezâhibi'l-fikhiyye*, 4. (Erişim 14 Eylül 2021)

etmiş, bir süre Şâfiî fikhıyla ilgilenmiş, ancak daha sonra celî ve hafî kıyasın yanı sıra nassların zahiriyle amel etme konusundaki görüşlerden dolayı Zâhiriliği benimsemiştir.¹⁹

Benzer bir durum Mahmud (Seyfu'd-devle/Yeminu'd-devle/Eminu'd-devle) b. Nâsır ed-Devle Sebûktekin (ö. 421/1030) için de söz konusudur. Önceleri Hanefî mezhebine mensup iken hadislerle daha uygun olduğu gerekçesiyle Şâfiî mezhebine intikal etmiştir.²⁰

2.2.2. İlmî Tartışma

Bağlı olduğu mezhebin dışındaki bir ilim halkasında vuku bulan tartışmalar bazen fukahânın mezhebini değiştirmesine etki etmiştir. Örneğin; Mâlikî fakih Abdülaziz b. İmran b. Eyyüb b. Miklas, İmam Şâfiî Mısır'a gelince onun ilim halkasına dâhil olmuş, ilmi münazara ve münakaşalardan etkilenerak Şâfiî mezhebine geçmiştir.²¹

Ebû Hişam Ahmed b. Muhammed el-Mısırî (İbnü'l-Berhan ez-Zahirî et-Teymî) (ö. 808/1405) de önceleri Şâfiî mezhebine mensuptu. Zahirî mezhebinin ilim halkasına girdikten sonra Zâhirî mezhebine geçiş yapmıştır.²²

2.2.3. Sosyal Çevre

Sosyoekonomik durum da fukahânın mezhep değiştirmesinde etkin olmuştur. Örneğin; Suyûtî'nin aktardığına göre birisi hocası Muhyiddin Kâfiyecî'nin (ö. 879/1474) yanına gelen biri Şeyhûniyye Meşihatlığında bir görev talebinde bulunmuş, Kâfiyeci de o kişiye hangi mezhebe mensup olduğunu sorunca görev talebinde bulunan kişi "benim mezhebim ekmek ve yemektir" diye cevap vererek maksadının geçim kaynağı olacak vazife olduğunu ifade etmiştir.²³ Bu örnekte görüldüğü üzere maîşet vb. gaileler kişilerin veya fukahânın mezhep değiştirmesinde bir şekilde etkili olmuştur.

Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî (ö. 463/1071) Hanbelî mezhebine mensupken, bidaatçilere ilgi duyduğu gerekçesiyle Hanbelîlerin sözlü saldırılarına maruz kalmış, bunun neticesinde Şâfiî mezhebi mensuplarının himayelerine

¹⁹ H. Yunus Apaydın, "İbn Hazm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/42.

²⁰ Şihabuddin Ebu'l-Felah Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Akrî İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi Ahbâri men zeheb* (Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 1989), 3/220.

²¹ Suyûtî, *Cezlû'l-mevâhib fi ihtilâfi'l-mezâhib*, 22.

²² İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi Ahbâri men zeheb*, 7/73.

²³ Suyûtî, *Cezlû'l-mevâhib fi ihtilâfi'l-mezâhib*, 42.

girmek için Şâfiî mezhebine geçmiştir.²⁴ Muhammed b. Muhammed (İbn Şehne) el-Halebî (ö. 892/1487) de Hanefî mezhebine bağlı iken Şafiî kadıların eleştiri ve eziyetlerinden kurtulmak için Şafiî mezhebine geçmiştir.²⁵

Ebû'l-Feth Ahmed b. Ali b. Berhan (İbn Berhân) (ö. 518/1124) (Yukarıda adı zikredilen İbnü'l-Berhân ile karıştırılmamalı.) hocası Ebû'l-Vefâ İbn Akîl'den (ö. 513/1119) Hanbelî fıkhını tahsil etmiş, Hanbelî mezhebine mensup bir fakihti. Hocasının nasların te'vil edilebileceği yönündeki görüşü, istinbat hususunda esnek davranıp nasların zâhirine fazla bağlı kalmaması, sempati duyduğu bazı Mu'tezile âlimlerinin meclislerine katılması gibi hususlar sebebiyle ona diğer Hanbelî âlimleri tarafından yöneltilen şiddetli eleştirilere tahammül edemeyen İbn Berhân, Şâfiî mezhebine geçmiş, mezhep değiştirdiği için Hanbelî hukukçusu İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) kendisine İbn Terkân (dönek) lakabını takmıştır.²⁶

2.2.4. Şehir Değiştirme

Başlangıçta Şâfiî olan Ahmed b. Fâris b. Zekeriya er-Râzî (ö. 395/1004), Hamedan şehrinde Rey şehrine gitmiş, bu bölgede Mâlikî mezhebine mensup kimse görmeyince, Mâlikî mezhebinin bölgede tanınıp bilinmesi için Mâlikî mezhebine geçiş yapmıştır. Bunun sebebi kendisine sorulunca; "İmam Mâlik'e gayretim tuttu. Böyle bir şehirde bu mezhebe bağlı kimsenin olmaması beni mezhep değiştirmeye sevk etti." demiştir.²⁷

2.2.5. Siyasi İstikrarsızlık

Bu durum özellikle Mâlikî fukahâsının farklı mezheplere geçişinde etkili olmuştur. Bilindiği üzere Endülüs'teki siyasi istikrarsızlık, 1200'lü yıllardan itibaren giderek artmış, bu durum sosyal yapıya da etki etmiş ve Mâlikî mezhebinin en yaygın olduğu coğrafya olan Endülüs'ten İslam dünyasının farklı bölgelerine kaçış hızlanmıştır. İslam dünyasının farklı bölgelerine dağılmak durumunda kalan Mâlikî fukahâsından bir kısmı çeşitli sebeplerle gittikleri yerlerde yaygın olan mezheplere geçmişlerdir. Örnek olarak Cemâlüddin Muhammed b. Abdullah b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî'yi (İbn Mâlik et-Tâî) (ö. 672/1274) zikretmek mümkündür. Endülüs'teki siyasi istikrarsızlığın artmasıyla otuzlu yaşlarda Kuzey

²⁴ Tâceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şafiyyeti'l-Kübrâ* (Beyrût: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabiyye,1964), 4/34; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrût: Beytu Efkârî'd-Devle, 2004), 18/270; M. Yaşar Kandemir, "Hatib el-Bağdâdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16/456.

²⁵ Şemsüddin b. Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *ed-Davü'l-lâmi' li-ehli karni't-tâsi'* (Beyrut: Dâru'l-Cîyl, 1992), 9/294.

²⁶ Suyûtî, *Cezülü'l-mevâhib fi ihtilâfi'l-mezâhib*, 54; Apaydın, "İbn Berhân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19/370.

²⁷ Celâlüddin es-Suyûtî, *Buğyetu'l-vuât fi tabakâti'l-luğaviyyîni ve'n-nuhât* (Lübnan: Mektebetü'l-Asriyye, 1965), 1/352.

Afrika'ya gelen İbn Mâlik, buradan Dimaşk'a geçmiş, akabinde şâfiî mezhebine intikal etmiş ve burada çeşitli medreselerde tedris faaliyetleriyle iştikal etmiştir.²⁸

2.2.6. Hoca Talebe Anlaşmazlığı

Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme et-Tahâvî, şâfiî mezhebinin büyüklerinden olan dayısı İmam Müzenî'nin (ö. 264/878) ders halkasında onunla bir tartışma yaşamış, dayısının "vallahî senden bir şey olmaz" sözüne kızarak ders halkasından ayrılarak Ebû Cafer Ahmed b. Ebi İmran (ö. 280-85/894-99) el-Bağdadî'nin yanına gidip, ondan Hanefî fıkhını okumuş ve bu mezhebin önde gelen fakihlerinden olmuştur. *el-Muhtasar* adlı eserini yazarken "Allah, Ebû İbrahim (Müzenî)'den râzı olsun. Hayatta olsaydı yemininden dolayı kefarete verecekti" demiştir.²⁹ Dayısı/hocası Müzenî'nin, Hanefî eserlerine sürekli bakmasının Tahâvî'nin mezhep değiştirmesinde etkili olduğuna dair rivayet te vardır.³⁰

2.2.7. ıkar Beklentisi

Resmî ve idarî birtakım makam ve mevkilere gelebilme arzusu, örnekleri az olmakla birlikte fukahânın mezhep değiştirmesinde etkili olan unsurlardandır. Örneğin; Mübarek b. Mübarek b. Saîd el-Vecîh b. Dehhân en-Nahvî el-Vâsitî (ö. 613/1216) Hanbelî mezhebinden Hanefî mezhebine intikal etmiştir. Daha sonra Nizâmiyye medresesinde nahiv dersleri vermek üzere görev alınca, bu medresede müderrislerin şâfiî mezhebine mensup olmaları şart koşulduğundan şâfiî mezhebine geçmiştir. Muhammed b. Ahmed b. Zeyd et-Tikritî (ö. 612/1215) bu mezhep değişikliğini dünyaya meyil için yaptığından dolayı Mübarek b. Saîd el-Vecîh b. Dehhân'ı yazdığı bir şiirle eleştirmiştir.³¹

Makam için mezhep değiştiren fukahânın tipik örneği Ebu Hanife Numan b. Muhammed b. Mansur'dur (ö. 363/974). Bâtınî mezhebine mensup olan Fâtimî idarecilerinden Ebu Temîm el-Mu'iz li Dînillâh Me'ad b. İsmail el-Abîdî (ö. 365/975) Mısır'a hâkim olunca o güne kadar Mâlikî mezhebine bağlı olan Numan b. Muhammed'e kadılık teklifinde bulunmuş, o da bu vazifeyi kabul etmekle

²⁸ Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Huseynî Murtezâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmus* (Kuveyt: Matbaatü'l-Kuveyt, 2001), 34/391; Abdülbaki Turan, "İbn Mâlik et-Tâî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 20/169-170.

²⁹ Ebü'l-Abbâs şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ ü ebnâ'iz-zamân* (Beyrût: Dâru Sâdir, 1978), 1/71.

³⁰ Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ ü ebnâ'iz-zamân*, 1/71.

³¹ Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ ü ebnâ'iz-zamân*, 4/152.

kalmamış, Bâtınî mezhebine ait 30 ciltlik *Deâimu'l-İslam* ve 50 ciltlik *Minhâcu Şerhi'l-Âsar* gibi eserler yazmıştır.³²

Kadılık görevinin mezhep değiştirmeye etkisine bir başka örnek; Abdullatif b. Muhammed el-Hasenî el-Fâsî el-Mekkî'dir (ö. 853/1451). Mâlikî olan bu zat, Mekke'de Hanbelî kadılığı görevi açılınca, kendisi "ben de Hanbelî'yim" demiş ve Mekke'de ilk Hanbelî kadılık vazifesini yerine getirmiştir. Sonrasında kendisine Medine kadılığı vazifesi de verilmiş ve "Kâdiu'l-Harameyn" unvanını almıştır.³³

Benzer bir durum Ubeydullah b. İvad b. Muhammed el-Celâl eş-Şirvânî el-Erdebilî el-Kâhirî (ö. 807/1404) için de söz konusudur. Memlûk Sultanı Seyfuddin Yalboğa el-Yahyâvî (ö. 748/1347) "Kim Şâfiî mezhebini terk edip, Hanefî mezhebine geçerse ona vazife ve 500 altın vereceğim" demiş, bunun üzerine Ubeydullah b. İvad, Şâfiî mezhebinden Hanefî mezhebine geçmiştir.³⁴

Muhammed b. Musa b. Muhammed el-Lahmî ed-Dımaşkî (İbn Sened) (ö. 792/1390) de Memlûk döneminde kadılık teklifinden dolayı mezhep değiştiren fukahâ arasındadır. Şâfiî mezhebine mensupken kadılık teklifi alınca Malikî mezhebine geçmiş ve o mezhebin kadılığını yapmıştır.³⁵

2.2.8. Evlilik

Hatice bt. Muhammed b. Hasan el-Bâbî el-Halebî (İbn Bilunî) (ö. 930/1524) Suriye'nin kuzeyinde Bâb şehrinde doğmuş, Halep'te ikamet eden fakihe bir hanımdı. Hadis âlimi Kemal b. Nâsîh et-Tarablusî'den (ö. 914/1508) Buhârî'nin hadislerini rivayet etme icazetini almıştı. Evlendikten sonra Hanefî mezhebinde olan kocasıyla bedenlerinin temasında abdestini muhafaza etmek için Şâfiî mezhebinden Hanefî mezhebine geçmiştir.³⁶

Ahmed b. Hamza el-Kalî el-Halebî (İbn Kîmê) (ö. 950/1544) de Hanefî mezhebine mensupken Şâfiî âlimlerinden Şeyh Nureddin Mahmud b. Ahmed el-Bekrî'nin (ö. 935/1529) kızıyla evlenince Şâfiî mezhebine geçmiştir.³⁷

2.2.9. Rüya

Rivayete göre Muhammed b. Ahmed b. Nasr et-Tirmîzî (ö. 295/907), hac farızası için Medine'deyken Mescid-i Nebevî'de uykuda Resulullah'ı (s.a.v)

³² İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ ü ebnâ'i'z-zamân*, 5/415; Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2000), 27/95.

³³ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 6/277.

³⁴ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 5/117.

³⁵ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahhâri men zeheb*, 6/326.

³⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahhâri men zeheb*, 8/172- 205.

³⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahhâri men zeheb*, 8/280.

rüyasında görür. Hz. Peygamber'e Hanefî ve Mâlikî mezhebiyle ilgili görüşlerini yazıp yazmamayı sorar. Hz. Peygamber'den ret cevabını alınca Şâfiî mezhebiyle ilgili görüşlerini yazıp yazmamayı sorar. Hz. Peygamber memnuniyetini ifade edince oradan Mısır'a gider, mensubu bulunduğu Hanefî mezhebini bırakarak Şâfiî mezhebine intisap eder ve görüşlerini yazar.³⁸

Şâfiî mezhebine bağlı olan Abdülkâdir Geylânî (r.h.) (ö. 561/1165) rüyasında Ahmed b. Hanbel'i görür. Ahmed b. Hanbel ondan o sıralarda zayıf olan mezhebine intikal edip mezhebini canlandırmasını ister. O da Hanbelî mezhebine girmiş ve döneminin Hanbelî mezhebi meşhur imamlarından olmuştur. Bundan dolayı ona "dini ihya eden" manasına gelen "Muhyiddin" lakabı verilmiştir.³⁹

Münyetü'l-musallî ve *Gunyetü'l-mübtedî* gibi eserleri yazan Kaşgarlı Muhammed b. Muhammed (ö. 705/1305) rüyasında kıyametin koptuğunu, insanların cennete girdiğini görür., Bir toplulukla cennete girmek için yürürken bir şahıs onu kenara çekmiş Şâfiî mezhebi mensuplarının Hanefilerden önce cennete gireceğini söylemiş, o da cennete ilk girenlerden olmak arzusuyla Hanefî mezhebinden Şâfiî mezhebine geçmiştir.⁴⁰

Mansûr b. Muhammed Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ânî et-Temimî el-Mervezî (ö. 489/1096) de gördüğu bir rüya üzerine mezhep değiştiren fakihlerdendir. Hanefî mezhebine bağlıyken gördüğu bir rüya üzerine Şâfiî mezhebine intikal etmiştir.⁴¹ Ancak bu mezhep değişikliğini Merv halkı hoş karşılamamış ve kendisini rahatsız etmişlerdir. Bunun üzerine Tûs kentine gitmek zorunda kalmış, sonra Nisabur'a gitmiştir. Nizamu'l-Mülk (ö. 485/1092) döneminde Nizamiyye Medresesinde müderrislik yapmış, dönemin önemli fakih ve müderrislerinden olmuştur.⁴²

Benzer bir örnek Ebû'l-Hattab Ali b. Ahmed b. Abdullah el-Bağdadî (ö. 476/1083) için rivayet edilmektedir. Şâfiî mezhebine bağlıyken, Ahmed b. Hanbel'i rüyasında görmesine üzerine Hanbelî mezhebine intikal etmiş ve zaman içinde bu mezheple ilgili eserler yazmıştır.⁴³

³⁸ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdadî, *Târîhu Bağdâd Medinetü's-selâm* (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2001), 2/234; Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ ü ebnâ'iz-zamân*, 4/195-96.

³⁹ Süleyman Uludağ, "Abdülkâdir-i Geylânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1/235.

⁴⁰ Suyûtî, *Buğyetu'l-vuât fi tabakâti'l luğaviyyîni ve'n-nuhât*, 1/230.

⁴¹ Abdülkerim b. Muhammed er-Râfiî, *Tedvin fi ahbâri Kazvin* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987), 4/118.

⁴² Abdullah Aygün, "Sem'ânî, Ebû'l Muzaffer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/463.

⁴³ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 3/353.

Nureddin Ömer b. Ali b. Resul (Muhammed) b. Harun b. Ebi'l-Feth el-Gassânî et-Türkmânî (Melik Mansur) (ö. 647/1250) de gördüğü rüya üzerine Hanefî mezhebinden ayrılıp Şafîî mezhebine intikal etmiştir.⁴⁴

2.2.10. Mezhepte Karar Kılamama

Ebu'l-Kâsım Ahmed (Abdullah ismiyle de anılır) b. Ma'âli b. Bereketi'l-Harbî (İbn Nâciye-İbn Bâciye) bir mezhepte karar kılamamış, sürekli mezhep değiştirmiştir. Bu yönüyle "renkli mezhepli" manasına gelen "mütelevvenu'l mezhep" namıyla meşhur olmuştur.⁴⁵

2.2.11. Bölge Şartları

Muhammed b. Nasır b. Muhammed es-Sülemî (ö. 550/1155) Şafîî mezhebine bağlı Irak'ın meşhur hadisçilerindendi. Hanbelî mezhebi mensuplarıyla beraber olup, kaynaşmadan dolayı Hanbelî mezhebine intikal etmiştir.⁴⁶ Başka bir mezhebe bağlı Müslümanlarla iç içe bir hayat yaşanıldığında, iki mezhepteki ibadetlerin yapılış şekillerindeki farklılıklar (namazda elleri kaldırmak, besmeleyi sesli okumak gibi) ister istemez kişiyi çoğunluğa uymaya sevk etmesi tabii bir durumdur.

Fıkıh usûlünün zirve isimlerinden Seyfüddin el-Âmidî (ö.631/1234) de Hanbelî mezhebine bağlıyken Bağdat'a yerleştikten sonra, oradaki halkın mensup olduğu Şafîî mezhebine geçiş yapmıştır.⁴⁷

Endülüs'ün önemli simalarından Cemalüddin Muhammed b. Abdullah b. Mâlik et-Tâî el-Ceyyânî (ö. 672/1274) Malikî mezhebine mensupken, Şam'a yerleşince Şafîî mezhebine geçmiştir.⁴⁸

Ebü'l-Mekârim (Aynü'd-Devle) Muhammed b. Abdullah es-Safrânî el-İskenderî (ö. 636/1238) İskenderiye'den Mısır'a yerleşince Mâlikî mezhebinden Şafîî mezhebine geçmiştir. Ezher camiinde namazı kıldırırken besmeleyi sesli okuyunca oradakilerin, "besmele'yi sesli okuyarak; mezhebine muhalefet ettin" demeleri üzerine "Bu mezhepten ayrılıktır. Ayrıldığım mezhep de yerilen bir mezhep

⁴⁴ Ali b. Hasan el-Hazrecî, *el-Ukudu'l-lu'lu'iyeye fi Tarihi'd-deoleti'r-Rasuliyeye* (Beyrût: Dâru'l-Âdâb, 1983), 1/84.

⁴⁵ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 8/75; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrût: Beytu Efkâri'd-Devle, 2004), 20/315; İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zehb fi ahbâri men zehb*, 6/283.

⁴⁶ Zehbî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/3734.

⁴⁷ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd Medinetü's-selâm*, 8/306.

⁴⁸ Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmus* (Kuveyt: Matbaatü'l-Kuveyt, 2001), 34/391.

değildir. Bu başka mezhebe gitmektir. Gittiğim kişi kastedilenlerin hayırlısıdır” şeklinde cevap vermiştir.⁴⁹

Ebû Hayyân el-Endelüsî ismiyle meşhur Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî el-Endelüsî (ö. 745/1344) de Mâlikî iken o dönemde Endülüs’te yaygın olan Zâhiriyye mezhebine geçmiş, Mısır’a gittikten sonra çoğunluğu Şâfiî olan halkın mezhebini benimseyerek Şâfiî olmuştur.⁵⁰

Ahmed b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hüseyî el-Makdisî (İbn Ebi’l-Vefa) (ö. 880/1476) Şafiî mezhebine bağlı iken, Anadolu (Rum/Türk) topraklarına yerleştikten sonra, bölgenin yaygın mezhebi Hanefî mezhebine geçmiştir.⁵¹

2.2.12. Küskünlük

Mısırlı fakih Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Abdullhakem el-Mısırî (ö. 268/882), esasen ailecek Mâlikî mezhebine tabi iken kendisi Şâfiî mezhebine geçmiş ve İmam Şâfiî’nin ilim halkasında yer almıştır. İmam Şâfiî vefat edince ilim meclisinde onun yerine geçmek için Buveytî (ö. 231/846) ile tartışmış, ulemanın İmam Şâfiî’nin yerine Buveytî’yi layık görmesi, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah da kırgınlığa neden olmuş, eski mezhebi olan Malikî mezhebine tekrar dönmesine etken olmuştur.⁵²

2.2.13. Hoca Yönlendirmesi

Ebû Ya’lâ Muhammed b. el-Hüseyî b. Muhammed el-Ferrâ’ (ö. 458/1066) ve ailesi Hanefî mezhebine mensuptular. Babasının vefatından sonra İbn Müfriha adlı bir âlimden Hırakî’nin *el-Muhtaşar*’ından bazı bölümler okumuş, hocasının yönlendirmesiyle meşhur Hanbelî hukukçusu İbn Hâmid’den fıkıh dersleri almıştır. Bunun neticesinde Haneblî mezhebini benimsemiş ve mezhebin önemli bir isim olmuştur.⁵³

⁴⁹ Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb fi funûni’l-edeb* (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2004), 29/184.

⁵⁰ Mahmut Kafes, “Ebû Hayyân el-Endelüsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/152-153.

⁵¹ Sehâvî, *ed-Dav ü’l-lâmi’ li-ehli karni’t-tâsi*; 1/259.

⁵² Tâceddin es-Sübkî, *Tabakâtü’ş-Şafiyyeti’l-Kübrâ* (Beyrût: Dâru İhyâi’l-Kütübî’l-Arabiyye, 1964), 2/67.

⁵³ Cengiz Kallek, “Ebû Ya’lâ el-Ferrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1994), 10/253-255; İbnü’l-İmâd, *Şezarâtu’z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 3/306.

2.2.14. Diğer Sebepler

Mezhep değiştiren fukahâdan bazılarının başka mezhebe geçiş gerekçeleri yukarıda ifade edildiği gibi müstakil bir başlık altında zikredilebilirken, müstakil bir başlık altında zikredilemeyecek çeşitli sebepler de bulunmaktadır.

Abdulahhab b. Muhammed b. Tarif et-Tâc eş-Şavî el-Kâhirî (ö. 851/1447) kardeşi Ekmeleddin'in teşvikiyle Şafîî mezhebinden Hanefî mezhebine geçmiştir.⁵⁴

Abdurrahman b. Abdullah b. Abdullah el-Basrî el-Mekkî (İbn Cemal es-Sena') (ö. 897/1491-92) kayınpederi Seyyid Ali ed-Dımaşkî'nin etkisiyle Şafîî mezhebinden Hanefî mezhebine geçmiştir.⁵⁵

İbrahim b. Muhammed b. Muhammed el-Be'lî (İbnu'l-Murahhil) (ö. 860/1457), babasının Şafîî mezhebine geçmesiyle Şafîî mezhebine geçmiştir.⁵⁶

Son dönem Hanefî fakihlerinin önde gelenlerinden İbn Âbidîn (Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî) (ö. 1252/1836) de son dönemde yaşamış mezhep değiştiren ulemadandır. Başlangıçta Şafîî mezhebine mensup iken hocası Muhammed Şâkir es-Sâlimî el-Akkâd'tan (ö. 1222/1807-808) Hanefî fıkını okumuş ve bu mezhebe geçmiştir.⁵⁷

Mezhep değiştirmede genellikle, hoca öğrencisi üzerinde etkiliyken Muhammed b. Abdullatif b. Ahmed el-Aksurî el-Kâhirî (ö. 872/1467) örneğinde ise öğrencinin hocası üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Muhammed b. Abdullatif başta Şafîî mezhebine bağlıydı. Kendisinden vakit ilimlerini öğrenen talebesi ve aynı zaman da babasının dostu olan Nâsuriddîn Ebu'l-Hayr Muhammed b. Ahmed el-Hazrecî el-Ahmimî'nin (ö. 891/1486'dan sonra) etkisiyle Hanefî mezhebine geçmiştir.⁵⁸

2.3. Mezhep İntikalinin Mezheplere Göre Dağılımı

Bu başlık altında bir mezhebe mensupken başka mezhebe geçiş yapan ulemanın listesi verilmiştir. Liste oluşturulurken konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sunması açısından belirli bir mezhepten diğer mezheplere geçiş yapanlar dikkate alınarak tasnif yapılmıştır. Ancak belirtilmelidir verilen liste konuya bir örneklik oluşturması kabilindedir. Muhtemelen fıkıh tarihinde ismi zikredilen fakihlerin dışında da pek çok fakih mezhep değiştirmiştir. Dolayısıyla tarafımızca tespit edilenler ana hatlarıyla ismi zikredilenler olup, bu liste konuyla ilgili nihai bir liste değildir.

⁵⁴ Bekr b. Abdullah Ebû Zeyd, *en-Nezâir* (Riyad: Dâru'l-Âsime, 1412), 146.

⁵⁵ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi' li-ehli karni't-tâsi*; 4/88.

⁵⁶ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi' li-ehli karni't-tâsi*; 1/159.

⁵⁷ Abdurrezzâk el-Baytar, *Hilyetü'l-beşer fi Tarihi'l-karni's-salise aşar* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1993), 3/1230.

⁵⁸ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi' li-ehli karni't-tâsi*; 7/51-52, 8/75-76.

2.3.1. Hanefî Mezhebinden Şafiî Mezhebine Geçen Fakihler

- 1- Ebû Ali el-Hüseyn b. Ali b. Yezîd el-Kerâbîsî el-Bağdadî (ö. 248/862)⁵⁹
- 2- Ebû Cafer b. Muhammed b. Ahmed b. Nasr et-Tirmizî (ö. 295/907)⁶⁰
- 3- Ebû Nâsır Muhammed b. Tahir b. Muhammed b. el-Hasan b. el-Vezir (İbnu'l-Vezir) (ö. 365/976)⁶¹
- 4- Hasan b. Ali b. Mekkî b. İsrâfil b. Hamed el-Hammâdî en-Neseî (ö. 460/1068)⁶²
- 5- Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ânî Mansur b. Muhammed b. Abdulcebbâr et-Temîmî el-Mervezî (Ebû'l-Muzaffer İbnu's-Sem'ânî) (ö. 489/1096)⁶³
- 6- Ebû Ali en-Nahvî el-Hasan b. Maâli b. Mesud b. Hüseyn el-Hullî (ö. 637/1239)⁶⁴
- 7- Ömer b. Kesir b. Dav' b. Dav' el-Karaşî (Validu İbni Kesir) (ö. 704/1304)⁶⁵
- 8- Muhammed b. Muhammed b. Ali el-Kaşğârî (ö. 705/1305)⁶⁶
- 9- Muhammed b. Mansur b. İbrahim el-Halebî el-Mısrî (el-Cevherî) (ö. 719/1319)⁶⁷
- 10- Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Gânim el-Ubeydilî el-Hüseynî el-Ferğânî et-Tebrizî (el-Ubrî) (ö. 743/1343)⁶⁸
- 11- Ebû Musa Muhammed b. Mahmud b. İshâk el-Halebî el-Makdisî (ö. 776/1375)⁶⁹
- 12- Muhammed b. Musa b. Muhammed ed-Devâlî es-Sârîfî el-Yemenî (ö. 790/1388)⁷⁰
- 13- Muhammed b. Ahmed b. Abdullah el-Halebî (İbn Muhacir) (ö. 794/1392)⁷¹
- 14- Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Mahmud b. Yahya es-Sülemî ed-Dımaşkî (İbn Hatib Zer') (ö. 811/1406)⁷²

⁵⁹ Takıyyüddin İbn Kadı Şühbe, *Tabakâtü's-Şafiyye* (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1987), 1/63.

⁶⁰ Bağdadî, *Târîhu Bağdâd Medînetü's-selâm*, 2/234.

⁶¹ Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 2015), 10/101.

⁶² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, 1/1440.

⁶³ Sübkî, *Tabakâtü's-Şafiyyeti'l-kübrâ*, 5/332.

⁶⁴ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 8/252.

⁶⁵ Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1988), 14/36.

⁶⁶ Suyûtî, *Buğyetu'l-vuât fi Tabakâti'l-luğaviyyîni ve'n-nuhât*, 1/230.

⁶⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine* (Haydarabat: Dâiratu'l-Maârif, 1931), 6/19.

⁶⁸ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 1/296.

⁶⁹ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*, 6/2.

⁷⁰ Suyûtî, *Buğyetu'l-vuât fi tabakâti'l-luğaviyyîni ve'n-nuhât*, 1/252.

⁷¹ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 3/353.

- 15- Ahmed b. İbrahim b. Muhammed ed-Dımaşkî ed-Dimyâtî (İbnu'n-Nuhâs) (ö. 814/1412)⁷³
- 16- Muhammed b. Ataullah b. Muhammed el-Herevî (ö. 829/1426)⁷⁴
- 17- Muhammed b. İbrahim b. Muhammed el-Bedr el-Ensârî ed-Dımaşkî el-Mısırî (ö. 830/1427)⁷⁵
- 18- Muhammed b. Ahmed b. Süleyman el-Ezraî (ö. 833/1430)⁷⁶
- 19- Ahmed b. Abdülkadir b. Muhammed el-Makrizî el-Ba'î el-Mısırî (ö. 845/1442)⁷⁷
- 20- Halef b. Muhammed b. Ali el-Meşelî eş-Şuşeynî el-Kâhirî (ö. 874/1469)⁷⁸
- 21- Ebu'l Vefa Muhammed b. Ahmed b. Hızır el-Gazzî (ö. 881/1476)⁷⁹
- 22- Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdullah b. Fehd el-Haşimî el-Alevî el-Mekkî (İbn Fehd) (ö. 890/1485)⁸⁰
- 23- Muhammed b. Selâme b. Muhammed b. Ahmed el-İdkevî (İbn Selâme) (ö. 892/1487)⁸¹
- 24- Ebû'n-Necâ b. Muhammed b. Muhammed b. Ali el-Mısırî (ö. ?)⁸²
- 25- Abdülkadir b. Muhammed b. Cibrîl el-Muheyye el-Aclûnî el-Gazzî (ö. ?)⁸³
- 26- Ahmed b. Hamza el-Kal'î el-Halebî (İbn Kîmâ) (ö. 950/1544)⁸⁴

2.3.2. Hanefî Mezhebinden Malikî Mezhebine Geçen Fakihler

- 1- Esed b. el-Furat b. Sinan el-Harranî el-Mağribî (ö. 213/828)⁸⁵

⁷² İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâü'l-ğumr bi-ebnâi'l-umri fi't-Târîh* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye,1986), 6/130.

⁷³ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 1/203.

⁷⁴ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 7/189.

⁷⁵ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 6/277.

⁷⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 9/297.

⁷⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 7/254.

⁷⁸ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 1/185.

⁷⁹ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 7/61.

⁸⁰ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 11/92.

⁸¹ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 7/254.

⁸² Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 11/143.

⁸³ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 4/288.

⁸⁴ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi Ahbâri men zeheb*, 8/280.

⁸⁵ Cengiz Kallek, "Esed b. Furat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 11/366.

2- Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed el-Halebî (İbnu's-Şihne) (ö. 830/1426)⁸⁶

2.3.3. Hanefî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine Geçen Fakiher

1- Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed el-Ferrâ' (ö. 458/1066)⁸⁷

2- Muhammed b. Cenkelî b. Muhammed b. el-Bâbâ b. Halil b. Cenkelî (ö. 741/1341)⁸⁸

3- Muhammed b. İbrahim b. Ali b. Kücek el-Hamevî (ö. 957/1550)⁸⁹

2.3.4. Şafiî Mezhebinden Hanefî Mezhebine Geçen Fakiher

1- Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî (ö. 321/933)⁹⁰

2- Ebû'l-Mehâsin Muhammed b. Abdullah b. Ahmed en-Nisâburî el-Mahmî (ö. 491 /1098)⁹¹

3- Halil b. Osman ez-Zûlî (er-Rumî) (ö. 762/1361)⁹²

4- Ali b. İzzeddin el-Ensarî ez-Zarnedî el-Medenî (ö. 772/1371)⁹³

5- Ubeydullah b. İvad b. Muhammed el-Celal eş-Şirvânî el-Erdebilî el-Kâhirî (ö. 807/1404)⁹⁴

6- Muhammed b. Ömer el-Hamevî et-Teftâzânî (ö. 822/1419)⁹⁵

7- Abdulvahhab b. Muhammed b. Tarif et-Tâc eş-Şavî el-Kahirî (ö. 851/1447)⁹⁶

8- Muhammed b. Abdurrahman b. İvad b. Mansur el-Endelüsî et-Tantedâî el-Kahirî (ö. 852/1449)⁹⁷

⁸⁶ Askalânî, *İnbâ ü'l-ğumr bi-ebnâ'i'l-umri fi't-târîh*, 8/128.

⁸⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 3/306.

⁸⁸ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yânî'l-mi'eti's-sâmine*, 5/155.

⁸⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi Ahbâri men zeheb*, 8/319.

⁹⁰ Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ ü ebnâ'i'z-zamân*, 1/71.

⁹¹ Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed el-Kureşî el-Mısırî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye* (Karaçi: y.y. 1914), 2/63.

⁹² Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yânî'l-mi'eti's-sâmine*, 2/212.

⁹³ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yânî'l-mi'eti's-sâmine*, 4/169.

⁹⁴ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi' li-ehli karni't-tâsi*; 5/117.

⁹⁵ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi' li-ehli karni't-tâsi*; 8/271.

⁹⁶ Ebû Zeyd, *en-Nezâir*, 146.

⁹⁷ Ebû Zeyd, *en-Nezâir*, 147.

- 9- Ali b. Mahmud b. Ali b. Abdülaziz b. Muhammed el-Hindî el-Hanikî (ö. ?)⁹⁸
- 10- Muhammed b. Muhammed b. Yusuf ez-Zaiferaynî el-Medenî el-Mekkî (ö. 858/1454)⁹⁹
- 10- Muhammed b. Ömer eş-Şems es-Sahyûnî el-Kerkî el-Kâhirî (ö. 860/1456)¹⁰⁰
- 11- Muhammed b. Abdullatif b. Ahmed eş-Şems b. et-Takiyyü'l-Aksarî el-Kâhirî (ö. 872/1467)¹⁰¹
- 12- Ahmed b. Ebi Bekr b. Muhammed b. Ali el-Hüseyni el-Makdisî (ö. 880/1476)¹⁰²
- 13- Sadullah b. Hüseyin el-Fârisî es-Selmasî (ö. 890/1485)¹⁰³
- 14- Molla Gürânî (ö. 893/1488)¹⁰⁴
- 15- Abdurrahman b. Abdullah b. Abdullah el-Basrî el-Mekkî (ö. 897/1492)¹⁰⁵
- 16- İbrahim b. Mahmud b. Ahmed el-Aksarâî el-Kâhirî (el-Mevâhibî) (ö. 908/1502)¹⁰⁶
- 17- Hatice bint. Muhammed b. Hasan el Bâbî el-Halebî (İbn Beylûnî) (ö. 930/1524)¹⁰⁷
- 18- İbrahim b. Muhammed b. İbrahim el-Bekâî (ö. 937/1530)¹⁰⁸
- 19- Abdurrahman b. Celâluddin Muhammed el-Basravî (ö. 942/1536)¹⁰⁹
- 20- Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Basravî (ö. 964/1556)¹¹⁰
- 21- Ömer b. Muhammed b. Ebû'l-Lutf el-Makdisî (ö. 1003/1595)¹¹¹
- 22- İsmail b. Muhammed İmaduddin (İbn Tebl veya Tıbl) (ö. 1010/1602)¹¹²

⁹⁸ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 6/36.

⁹⁹ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 10/33.

¹⁰⁰ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 8/271.

¹⁰¹ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 8/75.

¹⁰² Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 1/259.

¹⁰³ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 3/246.

¹⁰⁴ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 1/241.

¹⁰⁵ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 4/88.

¹⁰⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 8/36.

¹⁰⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 8/172.

¹⁰⁸ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 8/205.

¹⁰⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 8/248.

¹¹⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 8/341.

¹¹¹ Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbillah ed-Dimaşkî el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yani'l-karni'l-hâdi aşer* (Kahire: Matbatü'l-Vehîbe, 1284), 3/220.

- 23- İsmail Muhammed b. Abdülmelik el-Bağdadî (ö. 1016/1608)¹¹³
- 24- Ebû Bekr b. Adiyy Takıyyuddin es-Sâlihî (İbn Şuayb) (ö. 1027/1618)¹¹⁴
- 25- Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Lutf el-Makdisî (ö. 1028/1619)¹¹⁵
- 26- Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Ensârî el-Hazrecî el-Mısrî (el-Ganîmî) (ö. 1044/1635)¹¹⁶
- 27- İsmail b. Abdulğaniy b. İsmail b. Ahmed en-Nablûsî ed-Dımaşkî (ö. 1062/1652)¹¹⁷
- 28- Salih b. Abdülkadir el-Halvetî el-Kubeynî ed-Dımaşkî (ö. 1093/1682)¹¹⁸
- 29- Ahmed b. Muhammed es-Safedî ed-Dımaşkî (ö. 1100/1689)¹¹⁹
- 30- Derviş b. Ahmed b. Ömer b. Ebû's-Suûd ed-Dımaşkî (el-Muleyhî) (ö. 1174/1760)¹²⁰
- 31- Abdurrahman b. Ali b. Allâme Abdurrauf el-Bişbîşî (ö. 1207/1792)¹²¹
- 32- Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz b. Ahmed ed-Dımaşkî (İbn Âbidîn) (ö. 1252/1836)¹²²
- 33- Muhammed b. Hasan ed-Dımaşkî el-Meydânî (el-Baytar) (ö. 1312/1895)¹²³
- 34- Ahmed b. Muhammed el-Hânî (ö. 1317/1900)¹²⁴
- 35- Abdulvehhab b. Abdurrahim b. Abdullah b. Abdülkadir (ö. 1389/1969)¹²⁵

2.3.5. Şafî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine Geçen Fakihler

- 1- Ebû'l-Hattab Ali b. Ahmed b. Abdullah el-Bağdadî (ö. 476/1083)¹²⁶
- 2- Tahir b. el-Hüseyn b. Ahmed el-Kavvas el-Basrî el-Bağdadî (ö. 476/1083)¹²⁷

¹¹² Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yani'l-karni'l-hâdî aşer*, 1/416.

¹¹³ Ebû Zeyd, *en-Nezâir*, 162.

¹¹⁴ Ebû Zeyd, *en-Nezâir*, 162.

¹¹⁵ Ebû Zeyd, *en-Nezâir*, 162.

¹¹⁶ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yani'l-karni'l-hâdî aşer*, 1/312.

¹¹⁷ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yani'l-karni'l-hâdî aşer*, 1/408.

¹¹⁸ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yani'l-karni'l-hâdî aşer*, 2/238.

¹¹⁹ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yani'l-karni'l-hâdî aşer*, 2/357-358.

¹²⁰ Ebû'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed el-Murâdî, *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî aşer* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1988), 2/107.

¹²¹ Baytar, *Hilyetü'l-beşer fi tarihi'l-karni's-salise aşar*, 2/836.

¹²² Baytar, *Hilyetü'l-beşer fi tarihi'l-karni's-salise aşar*, 3/1238.

¹²³ Ebû Zeyd, *en-Nezâir*, 167.

¹²⁴ Ebû Zeyd, *en-Nezâir*, 168.

¹²⁵ Ebû Zeyd, *en-Nezâir*, 168.

¹²⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 3/353.

- 3- Muhammed b. Ahmed b. Ali b. Abdurrezzâk eş-Şirazî el-Bağdâdî (ö. 499/1105)¹²⁸
- 4- Muhammed b. Nasır b. Muhammed es-Sülemî (ö. 550/ 1155)¹²⁹
- 5- Ahmed b. İbrahim b. Abdurrahman el-Vâsitî el-Hizâmî el-Bağdadî ed-Dımaşkî (ö. 711/1311)¹³⁰
- 6- Abdullah b. Yusuf el-Ensârî en-Nahvî (ö. 761/1360)¹³¹
- 7- Abdullah b. İbrahim b. Ahmed el-Cemal el-Harrânî el-Halebî (ö. 821/1418)¹³²
- 8- Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ömer eş-Şuşeynî el-Mahallî el-Kâhirî (ö. 870/1465)¹³³
- 9- Ahmed b. İsmail b. Ebû Bekr b. Ömer b. Halid (Bureyd) el-Ebşîti el-Kâhirî el-Ezherî (ö. 883/1478)¹³⁴
- 10- Ahmed b. Muhammed b. Ali es-Sülemî el-Mansûrî (ö. 887/1482)¹³⁵
- 11- Ahmed b. Abdurrahman b. Ali b. Ebûbekr eş-Şihâb er-Reymî el-Yemenî (ö. 902/1497)¹³⁶
- 12- Abdülkadir b. Ahmed b. Mustafa b. Abdurrahim ed-Dûmî ed-Dımaşkî (İbn Bedrân) (ö. 1323/1905)¹³⁷

2.3.6. Şafîî Mezhebinden Malikî Mezhebine Geçen Fakihler

- 1- Salih b. Salim el-Havlânî (ö. 267/881)¹³⁸
- 2- Muhammed b. Abdullah b. Abdulhakem b. A'yun el-Misrî (ö. 268/882)¹³⁹
- 3- Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya el-Kazvîni er-Râzî (ö. 395/1004)¹⁴⁰

¹²⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 3/351.

¹²⁸ Ebû Zeyd, *en-Nezâir*, 109.

¹²⁹ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Aybek b. Abdullah Hüsamî İbnü'd-Dimyâtî, *el-Müstefâd min zeyli Târîh-i Bağdâd* (Beyrût: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1978), 1/27.

¹³⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 6/26.

¹³¹ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yânü'l-mi'eti's-sâmine*, 3/93.

¹³² İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 7/151.

¹³³ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'li-ehli karni't-tâsi*; 5/187.

¹³⁴ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 7/336.

¹³⁵ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 6/346.

¹³⁶ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'li-ehli karni't-tâsi*; 1/331.

¹³⁷ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 5/283.

¹³⁸ Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik ve takribü'l-mesâlik li-marifeti a'lâmi mezhebi mâlik* (Rabat: Vizâretü'l-Evkaf ve'ş-Şuuni'l-İslamiyye, 1965), 1/273.

¹³⁹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 3/3514.

¹⁴⁰ Suyûtî, *Buğyetu'l-vuât fi tabakâti'l-luğaviyyîni ve'n-nuhât*, 1/352.

- 4- Muhammed b. Abdülaziz b. Ali el-Mesellâtî (ö. 764/1363)¹⁴¹
- 5- İbrahim b. Muhammed b. Ebû Bekr el-Ehnâtî (ö. 777/1375)¹⁴²
- 6- Abdulvahhab b. Ahmed (Kemâleddin) b. Muhammed (Alemeddin) b. Ebû Bekr el-Ehnâtî (ö. 784/1382)¹⁴³
- 7- Musa b. Ali el-Mısrî el-Münâvî (ö. 820/1417)¹⁴⁴
- 8- Hasan b. İbrahim b. Hüseyin b. İbrahim el-Halidî el-Mahzumî et-Tilluvî (ö. 825/1422)¹⁴⁵
- 9- Muhammed b. Canbek el-Kâdî (el-Kenecî) (ö. 1029/1620)¹⁴⁶

2.3.7 Şafîî Mezhebinden Zahiri Mezhebine Geçen Fakihler

- 1- Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (İbn Hazm ö. 456/1064)¹⁴⁷
- 2- Ahmed b. Muhammed b. İsmail el-Mısrî (İbnu'l Berhân ez-Zâhirî et-Teymî) (ö. 808/1405)¹⁴⁸

2.3.8. Malikî Mezhebinden Şafîî Mezhebine Geçen Fakihler

- 1- Abdülaziz b. İmrân b. Eyyûb b. Miklâs el-Huzâî (ö. 234/848)¹⁴⁹
- 2- Said b. Muhammed b. Sabîh el-Mağribî (ö. 302/915)¹⁵⁰
- 3- Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Ali es-Safrâvî el-İskenderanî (İbn Aynî'd-Devle) (ö. 636/1238)¹⁵¹
- 4- Ali b. Muhammed b. Abdussamed es-Sehâvî (ö. 643/ 1245)¹⁵²
- 5- Muhammed b. Abdullah b. Mâlik et-Tâî el-Endelüsî el-Ceyyânî (İbn Mâlik et-Tâî) (ö. 672/1274)¹⁵³

¹⁴¹ Zehebî, *el-İber fi haberi men ğaber* (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 4/204.

¹⁴² Askalânî, *İnbâü'l-ğumr bi-ebnâi'l-umri fi't-târîh*, 1/159.

¹⁴³ Askalânî, *İnbâü'l-ğumr bi-ebnâi'l-umri fi't-târîh*, 2/113.

¹⁴⁴ Ebû Zeyd, *en-Nezâir*, 141.

¹⁴⁵ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi 'li-ehli karni't-tâsi*; 3/91.

¹⁴⁶ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yani'l-karni'l-hâdî aşer*, 4/169.

¹⁴⁷ Apaydın, "İbn Hazm", 20/41.

¹⁴⁸ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 7/73.

¹⁴⁹ Sübkî, *Tabakâtü's-Şafiiyyeti'l-kübrâ*, 2/143.

¹⁵⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 2/313.

¹⁵¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, 29/184.

¹⁵² Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zamân*, 7/322.

¹⁵³ Turan, "İbn Mâlik et-Tâî", 20/169-170.

- 6- Muhammed b. Ahmed b. Ali el-Kastallânî (ö. 686/1287)¹⁵⁴
- 7- Muhammed b. Ali b. Vehb el-Kuşeyrî el-Kûsî (İbn Dakîku'l-İd) (ö. 702/1307)¹⁵⁵
- 8- Abdalbâri b. el-Hüseyn b. Abdurrahman el-Ermentî (el-Bekrî) (ö. 706/1307)¹⁵⁶
- 9- Abdullah b. Abdulhak b. Abdullah el-Mahzûmî ed-Dilâsî el-Mısırî (ö. 721/1321)¹⁵⁷
- 10- Ebû't-Tayyib b. Muhammed et-Tûnusî (ö. 751/1350)¹⁵⁸
- 11- Muhammed b. Muhammed et-Turaynî el-Mısırî (ö. 790/1396)¹⁵⁹
- 12- Muhammed b. Muhammed el-Mesellâtî ed-Dımaşkî (ö. 799/1397)¹⁶⁰
- 13- Ömer b. Ali b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî (İbnü'l-Mulakkin) (ö. 804/1401)¹⁶¹
- 14- Muhammed b. Abbas b. Muhammed es-Salfî el-Mearrî (ö. 808/1405)¹⁶²
- 15- Muhammed b. Muhammed b. Ali el-Haşimî el-Ukaylî en-Nuveyrî el-Mekkî eş-Şafîî (ö. 852/1450)¹⁶³
- 16- Muhammed b. Ali b. Mesud b. Osman b. İsmail et-Tellâî el-Kâhirî (ö. 857/1453)¹⁶⁴
- 17- Muhammed b. Ömer b. Abdullah ed-Dümeyrî (İbn Küteyle) (ö. 887/1482)¹⁶⁵

2.3.9. Malikî Mezhebinden Hanefî Mezhebine Geçen Fakihler

- 1- Ahmed b. Muhammed b. Muhammed eş-Şumunnî el-Kostantinî (ö. 872/1468)¹⁶⁶
- 2- Hüseyin b. Ali b. Abdullah b. Seyfu'l Bedri el-Fîşî el-Kahirî el-Hüseynî (İbni Fişe) (ö. 895/1490)¹⁶⁷

¹⁵⁴ Hayreddin Zîrîklî, *el-'Alâm'* (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1980), 5/323.

¹⁵⁵ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zehab fi Ahbâri men zehab*, 6/5.

¹⁵⁶ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yânî'l-mi'etî's-sâmine*, 3/101.

¹⁵⁷ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yânî'l-mi'etî's-sâmine*, 3/41.

¹⁵⁸ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yânî'l-mi'etî's-sâmine*, 1/233.

¹⁵⁹ Askalânî, *İnbâü'l-ğumr bi-ebnâ'i'l-umri fi't-Târîh*, 3/361.

¹⁶⁰ Askalânî, *İnbâü'l-ğumr bi-ebnâ'i'l-umri fi't-Târîh*, 3/360.

¹⁶¹ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zehab fi Ahbâri men zehab*, 7/44.

¹⁶² Askalânî, *İnbâü'l-ğumr bi-ebnâ'i'l-umri fi't-Târîh*, 5/265.

¹⁶³ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi' li-ehli karnî't-tâsi*; 9/144.

¹⁶⁴ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi' li-ehli karnî't-tâsi*; 8/219.

¹⁶⁵ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi' li-ehli karnî't-tâsi*; 8/316.

¹⁶⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zehab fi ahbâri men zehab*, 7/313.

3- Ahmed b. Muhammed b. Yahya el-Kudsî el-Gazzî (el-Muvakkat) (ö. 1071/1661)¹⁶⁸

4- Muhammed Bahît b. Hüseyin el-Mutî (ö. 1354/1935)¹⁶⁹

2.3.10. Malikî Mezhebinden Zahirî Mezhebine Geçen Fakihler

Ahmed b. Muhammed b. Müferric el-Endelüsî el-İşbilî el-Emevî el-Hazmî (İbnu'r-Rume el-Aşşeb ez-Zehrî) (ö. 637/1239)¹⁷⁰

2.3.11. Malikî Mezhebinden Hanbelî Mezhebine Geçen Fakihler

Abdullatif b. Muhammed b. Ahmed el-Hasenî el-Fâsî el-Mekkî (ö. 853/1451)¹⁷¹

2.3.12. Malikî Mezhebinden Bâtıniyye (İsmailiyye) Mezhebine Geçen Fakihler

Ebü Hanife Numan b. Muhammed b. Mansur el İsmailî el-Mağribî el-Mısrî el-Kayravânî eş-Şiî (ö. 363/974)¹⁷²

2.3.13. Hanbelî Mezhebinden Hanefî Mezhebine Geçen Fakihler

1- Abdu'l-Vahid b. Ali b. Berhân el-Ukberî (ö. 456/1064)¹⁷³

2- Abdüsseyyid b. Ali b. Muhammed el-Bağdadî (İbnu'z Zeytûnî) (ö. 542/1147)¹⁷⁴

3- Zeyd b. el-Hasen b. Zeyd el-Kindî el-Bağdâdî (Ebü'l-Yümn el-Kindî) (ö. 613/1217)¹⁷⁵

4- Ebü'l-Muzaffer Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî (Sibt İbnü'l-Cevzî) (ö. 654/1256)¹⁷⁶

5- Ahmed b. İbrâhîm b. Abdilganî el-Harrânî es-Serûcî (ö. 710/1310)¹⁷⁷

¹⁶⁷ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi li-ehli karni't-tâsi*; 3/150.

¹⁶⁸ Murâdî, *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî aşer*, 1/175.

¹⁶⁹ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 9/98.

¹⁷⁰ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 8/30.

¹⁷¹ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi li-ehli karni't-tâsi*; 4/334.

¹⁷² İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 3/47.

¹⁷³ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 3/206.

¹⁷⁴ Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 13/13.

¹⁷⁵ Suyûtî, *Buğyetu'l-Vuât fi Tabakâti'l luğaviyyini ve-n-nuhât*, 1/570.

¹⁷⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 5/266.

6- İbrahim b. Yahya b. Ahmed el-Azezi el-Basravi ed-Dımaşki (İbnu'l Keyyal) (ö.733/1333)¹⁷⁸

7- Abdusselam b. Ahmed b. Abdulmün'im b. Ahmed el-Hüseyni el-Kaylevi el-Bağdadî el-Kâhiri (ö. 859/1455)¹⁷⁹

8- Muhammed b. Yahya b. Yusuf er-Rabiî et-Tedâfi el-Halebi (ö. 963/1555)¹⁸⁰

9- Ebû's Safâ b. Muhammed b. Mahmud el-Ustuvânî ed-Dımaşki (ö. 1060/1650)¹⁸¹

10- Abdulğani b. Selahaddin el-Hânî (ö. 1095/1684)¹⁸²

2.3.14. Hanbelî Mezhebinden Şâfiî Mezhebine Geçen Fakihler

1- Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdadî (ö. 463/1071)¹⁸³

2- Ahmed b. Ali b. Berhân b. el-Hamemî (İbn Berhân) (ö. 518/1128)¹⁸⁴

3- Mübarek b. Mübarek b. Ahmed b. Ebi Ya'la İbnu Zuvme (Ruvme) el-Bağdadî (ö. 543/1149)¹⁸⁵

4- Ahmed b. Abdullah b. Berake el-Harbî (İbn Ebi'l Maâli - İbn Nâciye -İbn Bâciye) (ö. 554/1159)¹⁸⁶

5- Ali b. Said b. el-Hasan b. Ali b. el-Ârif el-Bağdadî (ö. 592/1196)¹⁸⁷

6- Mahmud b. el-Mübarek b. Ali el-Mübarek el-Vasitî el-Bağdadî (ö. 592/1196)¹⁸⁸

7- Ebû'l-Berekât Es'ad b. Ahmed b. Hibetullah b. Muhammed eş-Şeybanî el-Hattabî (İbnu'l-Beledî) (ö. 601/1205)¹⁸⁹

8- Ahmed b. Ali b. en-Nefis b. Burandeze (ö. 618/1221)¹⁹⁰

9- Ahmed b. Muhammed b. Halef el-Makdisî es-Sâlihî (ö. 638/1241)¹⁹¹

¹⁷⁷ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yânî'l-mi'etî's-sâmine*, 1/103.

¹⁷⁸ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yânî'l-mi'etî's-sâmine*, 1/86.

¹⁷⁹ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi'li-ehli karni't-tâsi*; 4/198.

¹⁸⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 8/339.

¹⁸¹ Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yânî'l-karni'l-hâdi aşer*, 1/130.

¹⁸² Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yânî'l-karni'l-hâdi aşer*, 2/434.

¹⁸³ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 3/311.

¹⁸⁴ Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ ü ebnâ'z-zamân*, 1/99.

¹⁸⁵ Sübkî, *Tabakâtü's-Şafiyyeti'l-kübrâ*, 7/275.

¹⁸⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 6/283.

¹⁸⁷ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 21/92.

¹⁸⁸ Ebû Zeyd, *en-Nezâir*, 114.

¹⁸⁹ Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1994), 13/32-33.

¹⁹⁰ Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*, 13/537.

- 10- Muhammed b. Yahya b. Muzaffer (İbnu'l-Hubeyr) (ö. 639/1242)¹⁹²
- 11- Abdülazim b. Abdulkaviy b. Abdullah el-Münzirî eş-Şâmî el-Mısırî (ö. 656/1258)¹⁹³
- 12- Ebû'l-Fide' İsmail b. Abdurrahman b. Mekki el-Mardinî (ö. 689/1290)¹⁹⁴
- 13- Ahmed b. Süleyman b. Muhammed el-Erbidî ed-Dımaşkı (ö. 776/1375)¹⁹⁵
- 14- Muîn b. Osman b. Halil ed-Darîr el-Mısırî ed-Dımaşkı (ö. 799/1397)¹⁹⁶
- 15- Ahmed b. İbrahim b. Muhammed en-Nablûsî ed-Dımaşkı (ö. 811/1408)¹⁹⁷
- 16- İbrahim b. Muhammed b. Muhammed el-Be'li (İbnu'l Murahhil) (ö. 860/1457)¹⁹⁸
- 17- İbrahim b. Muhammed b. Mahmud el-Halebî ed-Dımaşkı Kabibetî (Nâcî) (ö. 900/1495)¹⁹⁹

2.3.15. Zahirî Mezhebinden Şafiî Mezhebine Geçen Fakihler

- 1- Muhammed b. İshak el-Kâşânî (ö. 280/893)²⁰⁰
- 2- Ebû Hayyân Ali b. Muhammed b. Abbas et-Tevhidî (ö. 414/1023)²⁰¹
- 3- Ali b. Said b. Abdurrahman b. Mehrez el-Abderî (ö. 493/1100)²⁰²

2.3.16. Zahirî Mezhebinden Hanefî Mezhebine Geçen Fakihler

- Ahmed b. Abdullah b. Abdullah b. Muhacir el-Vadiyâşî el-Endelûsî (ö. 739/1339)²⁰³

¹⁹¹ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 7/331.

¹⁹² İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 5/205.

¹⁹³ Sübkî, *Tabakâtü's-Şafiyyeti'l-kübrâ*, 8/259.

¹⁹⁴ Zehebî, *Târihü'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*, 15/627.

¹⁹⁵ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, 6/240.

¹⁹⁶ Askalânî, *İnbâü'l-ğumr bi-ebnâ'l-umri fi't-târih*, 3/365.

¹⁹⁷ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi'li-ehli karni't-tâsi*; 1/202.

¹⁹⁸ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi'li-ehli karni't-tâsi*; 1/159.

¹⁹⁹ Sehâvî, *ed-Dav ü'l-lâmi'li-ehli karni't-tâsi*; 1/166.

²⁰⁰ Apaydın, "Zâhiriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 44/97.

²⁰¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 17/119.

²⁰² Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 7/100.

²⁰³ Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*, 1/336.

2.3.17. Zeydî Mezhebinden Şafîî Mezhebine Geçen Fakihler

Mansur b. Cebr b. Mansur b. Mesud b. Muhammed b. Abs b. Hizb (ö. 657/1259)²⁰⁴

2.3.18. Birden Fazla Mezhebe Geçişler

Mezhep geçişleri genellikle bir mezhepten diğer bir mezhebe geçiş olmuşsa da birden fazla mezhep değiştirme vakaları da görülmüştür. Sınırlı sayıda olmakla konu bütünlüğünün sağlanması açısından bu tarz geçişlere de değinmenin gerekli olduğu düşünülmüştür.

Ebû Bekr Muhammed b. Hamd b. Halef el-Bendenîcî el-Bağdadî (Hanfeşe) (ö. 538/1144) önce Hanbelî mezhebine mensupken Hanefî mezhebine geçmiş, sonrasında Şafîî mezhebine intikal etmiştir. Bu intikallerinden dolayı Hanfeşe lakabı ile anılmıştır.²⁰⁵

Mübarek b. Mübarek b. Said el-Vecih en-Nahvî el-Vâsitî (ö. 613/1216) Hanbelî mezhebenden Hanefî mezhebine, Hanefî mezhebenden de Şafîî mezhebine geçiş yapmıştır.²⁰⁶

Ebû Ali el-Hasan b. Mübarek b. Muhammed b. Yahya b. Müslim (ö. 629/1232) Hanbelî mezhebenden Şafîî mezhebine Şafîî mezhebenden de Hanefî mezhebine geçiş yapmıştır.²⁰⁷

Ebu'l-Abbas Muhammed b. Musa b. Muhammed el-Lahmî ed-Dımaşkî (İbn Sened) (ö. 792/1390) Şafîî mezhebine mensupken Mâlikî mezhebine geçmiş, sonrasında tekrar Şafîî mezhebine intikal etmiştir.²⁰⁸

Sonuç

İslam hukuk tarihinde 4/10. asırdan itibaren mezhepler kurumsal yapılarını bütünüyle tamamlamış, Müslümanlar amelî hayatlarını bir mezhebe bağlı olarak sürdürmüşlerdir. Fakihler de belirli bir mezhebe tabi olmuş, gerek amelî yaşantılarında gerekse fetva ve içtihatlarında bağlı olduğu mezhebe göre hareket etmişlerdir. Bununla birlikte zaman içinde fukahânun başlangıçta bağlı olduğu mezhebi bırakıp çeşitli sebeplerle bir başka mezhebe geçmesi de tarihsel bir realite olarak ortaya çıkmıştır. Tahâvî, İbn Hazm, Ebû Ya'lâ el-Ferrâ', Hatîb el-Bağdâdî ve

²⁰⁴ Muhammed b. Yusuf el-Cenedî, *Kitâbü's-Sülûk fî tabakâti'l-ulemâ' ve'l-mülûk* (San'a: Mektebetü'l-İrşad, 1993), 2/303.

²⁰⁵ Hâfız b. Me'kul, *İkmâlu'l-Kemal* (Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî, 1963), 2/144.

²⁰⁶ Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâ'i'z-zamân*, 4/152

²⁰⁷ Ebu Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kâimaz ez-Zehabî, *el-Muhtasarü el-muhtecü ileyhî min tarihi'l-Hâfizi ed-Debîsî* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985), 1/168.

²⁰⁸ İbnü'l-İmâd, *Şezarâtu'z-zehab fî ahbâri men zehab*, 6/326.

Âmidî gibi fıkıh tarihinin en bilindik simaları mezhep değişikliğine giden fakihlerden sadece birkaçıdır.

Bir Müslümanın veya fakihin bağlı olduğu mezhebi bırakıp bir başka mezhebe geçmesi dünyevî kaygılardan kaynaklanmadığı sürece caiz görülmüştür. Genel olarak konuyla ilgili olumsuz görüş serdedilmemiştir. Ancak fakihlerin mezhep değiştirme sebepleri dikkate alındığında bu durumun her zaman için dinî veya ilmî sebeplerden kaynaklanmadığı, farklı sâiklerin de rol oynadığı görülmüştür. Fukahânın mezhep değiştirmesine etki eden en önemli sebeplerden biri fakihin herhangi bir konuda yapmış olduğu inceleme sonucunda yeni seçtiği mezhebin konuyla ilgili delillerinin önceden bağlı olduğu mezhebe göre daha sağlam olduğuna kanaat getirmesidir. Kendi mezhebi dışındaki bir ilim halkasındaki tartışmalar da kimi zaman fukahânın mezhebini değiştirmesine sebep olmuştur. Fakihin içinde bulunduğu sosyoekonomik durum ve çevre baskısı da mezhep intikalinde etkili olan bir diğer husustur. Örneklerinin daha ziyade Mâlikî fukahâsında görüldüğü siyasi istikrarsızlık da fukahânın mezhep değiştirmesine yol açmıştır. Bilindiği üzere Endülüs'teki siyasi istikrarsızlık durumu 1200'lü yıllardan itibaren hız kazanmıştır. Bu durum sosyal yapıya da etki etmiş ve Mâlikî mezhebinin en yaygın olduğu coğrafya olan Endülüs'ten İslam dünyasının farklı bölgelerine kaçış hızlanmıştır. İslam dünyasının farklı bölgelerine dağılmak durumunda kalan Mâlikî fukahâsından bir kısmı çeşitli sebeplerle gittikleri yerlerde yaygın olan mezheplere geçiş yapmıştır. Hanefî fıkının önemli isimlerinden Ebû Cafer et-Tahâvî örneğinde olduğu üzere öğrencinin hocasıyla yaşadığı tartışma da mezhep değiştirme sebepleri arasındadır. Resmî ve idarî bir takım makam ve mevkilere gelebilme düşüncesi veya bazı vakıf menfaatlerinin belirli bir mezhep lehine şart koşulması da örnekleri az olmakla birlikte mezhep intikalinde etkili olan sebeplerdendir. Eş durumu, bir bölgede belirli bir mezhebin yaygınlık kazanması ve ailevî durumlar fukahânın mezhep intikaline etki eden diğer sebepler arasındadır.

Çalışmanın en önemli sonuçlarından biri dört temel fıkıh mezhebi içinde kendisine intikal olunan en canlı mezhebin Şâfiî mezhebi olduğunun ortaya çıkmasıdır. Diğer bir ifadeyle yaklaşık 150 civarında mezhep değiştiren fakihten 64'ü tercihin Şâfiî mezhebini kullanırken 58 fakih de Şâfiî mezhebini diğer mezheplere geçiş yapmıştır. Bu yönüyle Şâfiî mezhebi en dinamik ve mobilitesi yüksek mezhep konumundadır. Hanefî mezhebini farklı mezheplere 31 fakih geçiş yapmışken, farklı mezheplerden Hanefî mezhebine geçen fakih sayısı 50 civarındadır ve bunun 35'i Şâfiî mezhebini Hanefî mezhebine intikal şeklindedir. Hanefî mezhebinin gelişim ve yayılma sürecinde devlet desteğinin inkâr edilemez boyutta olmasına rağmen fukahânın mezhep intikalinde Hanefî mezhebini ziyade Şâfiî mezhebini tercih etmesi araştırmanın dikkate değer bir başka sonucudur. Mezheplerin İslam dünyasındaki yaygınlığına benzer bir sonuç olarak Malikî ve Hanbelî mezheplerine geçiş, Hanefî ve Şâfiî mezheplerine göre sınırlı düzeyde kalmıştır. Hanbelî mezhebini farklı mezheplere geçiş yapan 27

fakihin 17'si Şâfiî mezhebine intikal ederken 10'u Hanefî mezhebine intikal etmiştir. Mâlikî mezhebinden farklı mezheplere geçişte Şâfiî mezhebi açık ara öndedir. Buna göre Mâlikî mezhebenden farklı mezheplere geçiş yapan 24 fakihin 17'si Şâfiî mezhebine sadece 4 tanesi Hanefî mezhebine diğer üçü de Zahirî ve Hanbelî mezheplerine geçiş yapmıştır.

Tarihi bir realite olarak fukahânın mezhep değiştirmesinin her ne kadar geçmişten günümüze çok sayıda örneği bulunsa da hicrî 7-9 milâdî 13-14. yüzyıllar fukahânın mezhep intikalinin yoğunlaştığı zaman dilimleridir.

Araştırmanın dolaylı bir sonucu da fukahâ arasında somut bir şekilde ve sıklıkla örnekleri görülen mezhep intikallerinin İslam hukuk tarihi eserlerinde zaman zaman vurgulanan “mezhep taassubu” argümanını yeniden değerlendirmeye davet etmesidir.

Kaynakça/References

- Âlusî, Nu'man b. Mahmûd. *Celâu'l-ayneyn bi-muhâkemeti'l-Ahmedeyn*. Beyrût: Mektebetu'l-Asriyye, 2006.
- Apaydın, H. Yunus. "İbn Berhân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19/370. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Apaydın, H. Yunus. "İbn Hazm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/39-52. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Apaydın, H. Yunus. "Zâhiriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/93-100. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Askalânî, İbn Hacer. *ed-Dürerü'l-kâmine fi ayâni'l-mi'eti's-sâmine*. Haydarabat: Dâiratu'l-Maârif, 1931.
- Askalânî, İbn Hacer. *İnbâü'l-ğumr bi-ebnâ'i'l-umri fi't-târîh*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986.
- Aygün, Abdullah. "Sem'ânî, Ebü'l Muzaffer". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/463-464. Ankara: TDV Yayınları, 2009.
- Bağdâdî, Ebü Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Târîhu Bağdâd medinetü's-selâm*. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 2001.
- Baytar, Abdurrezzâk. *Hilyetü'l-beşer fi tarihi'l-karni's-salise aşar*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1993.
- Cenedî, Muhammed b. Yusuf. *Kitâbü's-sülûk fi çabakâti'l-ulemâ' ve'l-mülûk*. San'a: Mektebetü'l-İrşad, 1993.
- Ebû Zeyd, Bekr b. Abdullah. *en-Nezâir*. Riyad: Dâru'l-Âsime, 1412.
- Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâ'i'z-zamân*. Beyrût: Dâru Sâdır, 1978.
- Hazrecî, Ali b. Hasan. *el-Ukudu'l-lu'lu'iyeye fi tarihi'd-devleti'r-Rasuliyeye*. Beyrût: Dâru'l-Âdâb, 1983.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Reddu'l-muhtâr ala'd-Dürri'l-muhtâr*. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Ukûdü'd-durriyye fi tenkîhi'l-fetâva'l-hâmidîyye*. Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1988.
- İbnü'd-Dimyâtî, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Aybek b. Abdullah Hüsamî. *el-Müstefâd min zeyli Târîh-i Bağdâd*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1978.

- İbnü'l-İmâd, Şihabuddin Ebu'l-Felah Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Akrî. *Şezarâtu'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. Dımaşk: Dâru İbni Kesir, 1989.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ. *Tertîbü'l-medârik ve takribü'l-mesâlik li-marifeti a'lâmi mezhebi Mâlik*. Rabat: Vizâretü'l-Evkaf ve Ş-Şuuni'l-İslamiyye, 1965.
- Kafes, Mahmut. "Ebû Hayyân el-Endelüsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/152-153. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Kallek, Cengiz. "Ebû Ya'lâ el-Ferrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/253-255. Ankara: TDV Yayınları, 1994.
- Kallek, Cengiz. "Esed b. Furat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/366. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hatib el-Bağdâdî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/452-460. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Karaman, Hayreddin. "Fıkıh Mezhepleri", www.hayrettinkaraman.net. Erişim 14 Eylül 2021. <https://www.hayrettinkaraman.net/>
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-müellifin*. Beyrût: Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, 2015.
- Kılıçer, M. Esad. *İslam Fıkıhında Rey Taraftarları*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1975.
- Koca, Ferhat. "Mezhep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/539. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddîn Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed el-Mısrî. *el-Cevâhirü'l-mudıyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*. Karaçi: y.y., 1914.
- Manzur, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükrim. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1998.
- Me'kul, Hâfız. *İkmâlu'l-Kemâl*. Kahire: Dâru'l-Kitabi'l-İslâmî. 1963.
- Muhibbî, Muhammed Emin b. Fazlullah b. Muhibbillah ed-Dımaşkî. *Hulâsatü'l-eser fi a'yani'l-karni'l-hâdî aşer*. Kahire: Matbaatü'l-Vehîbe, 1284.
- Murâdî, Ebü'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed. *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karni's-sânî aşer*. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1988.
- Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin Yahya b. Şerif. *Ravdatü't-Tâlibîn ve Umdetu'l-Müftîn*. Beyrut: Mektebu'l-İslâm, 1405.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb. *Nihâyetü'l-ereb fi fünûni'l-edeb*. Beyrût: Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, 2004.
- Râfî, Abdülkerim b. Muhammed. *Tedviîn fi ahbâri Kazvin*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987.

- Safedî, Ebü's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg b. Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2000.
- Sehâvî, Şemsüddin b. Muhammed b. Abdurrahman. *ed-Dav ü'l-lâmi' li-ehli karni't-tâsi*. Beyrut: Dâru'l-Cîyl, 1992.
- Suyûtî, Celâlüddin. *Buğyetu'l-vuât fi tabakâti'l-luğaviiyyini ve'n-Nuhât*. Lübnan: Mektebetü'l-Asriyye, 1965.
- Suyûtî, Abdurrahman Celâlüddin. *Cezîlü'l-mevâhib fi ihtilâfi'l-mezâhib*. Kahire: Dâru'l-İtisâm, 1989.
- Sübkî, Tâceddin. *Tabakâtü's-Şafiiyyeti'l-Kübrâ*. Beyrût: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1964.
- Şuhûd, Ali b. Nayif. *el-Hulâsatu fi esbâbi ihtilâfi'l-fukahâ*. Beyrut: y.y., 2008.
- Şühbe, Takıyyüddin İbn Kadı. *Tabakâtü's-Şafiiyye*. Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1987.
- Turan, Abdülbaki. "İbn Mâlik et-Tâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/169-171. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Uludağ, Süleyman. "Abdülkâdir-i Geylânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/234-239. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Üzüm, İlyas. "Mezhep". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/526. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Venîs, Şeyh Ali. *Hükmü'l-İntikali beyne'l-Mezâhibi'l-Fıkhiiyye*, (<https://www.alukah.net/sharia/0/78641/>) (Erişim 14 Eylül 2021)
- Venşerîsî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ. *el-Miyar'il-murib ve'l-câmiu'l-muğrib an fetâvâ ulemâi İfrikiiyye ve'l-Endülüs ve'l-Mağrib*. Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1981.
- Yurdagür, Metin. "Cûzcânî, Ebû Bekir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 8/97. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Hüseynî el-Murtezâ. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmus*. Kuveyt: Matbaatü'l-Kuveyt, 2001.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-İber fi haberi men ğaber*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Beyrût: Beytu Efkâri'd-Devle, 2004.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târihi'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1994.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *el-Muhtasaru el-muhtecu ileyhi min tarihi'l-Hâfizi ed-Debîsî*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1985.

Zîrîklî, Hayreddin. *el-'Alâm*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1980.